

المركز السوري للإعلام وحرية التعبير
Navenda Sûriyayî ya Ragihandinê û Azadiya Derbirinê
Syrian Center for Media and Freedom of Expression

Veke - Jêderên îstîxbaratî:

Destpêkirina lêpîrsînên bi bandor
Perspektîfên ji rojnamevanên Sûriyeyî

Open-Source Intelligence

Veke - Jêderên îstîxbaratî :

Destpêkirina lêpîrsînên bi bandor

Perspektîfên ji rojnamevanên Sûriyeyî

Navenda Sûriyeyî ya Ragihandinê û Azadiya Derbirînê rêxistineke civaka sivîl a serbixwe, ne-hikûmî ye bêqezenc e ku di sala 2004an de hatiye damezrandin. Ji aliyê mafên mirovan Mazen Derwîş ve hatiye nivîsandin, Ew ji bo bidestxistina dadweriyê, parastina mafên mirovan, pêşvebirina azadiya medyayê, piştgiya civaka sivîl û teswîqkirina hemwelatîbûna çalak dixebite. Navendê di warê têkoşîna li dijî bêceziyê û pêşvebirina serweriya qanûnê de ezmûnek bi dest xistiye. Navend ji sala 2011an vir ve xwediyê statuyeke şêwirmendî ya taybet ligel Encumena Aborî û Civakî ya Neteweyên Yekbûyî ye. Xebata wê li ser belgêkirina bînpêkirinên mafên mirovan û pêşkêşkirina dosyayên yasayî ji bo berpirsiyarkirina tawanbaran, di heman demê de bihêzkirina rola qurbanîyan û malbatên wan, û piştgirîkirina rojnamevan, parêzvanên mafên mirovan û medyaya serbixwe wekî rêbazek ji bo avakirina demokrasîyê û piştgiya aştiya sivîl. Navendê databaseke sofîstîke ava kiriye da ku bibe referans ji bo pêvajoyên dadweriyê yên veguhêz.

Ev lêkolîn sala 2025an ji aliyê Miral Sabry Al-Ashry,
Têbînî: Ev lêkolîn beriya rûxandina rejîmê temam bûye.

Mafên belavkirinê © 2025 Navenda Sûrî ya Ragihandin û Azadiya Derbirînê (SCM)

www.scm.bz/kmr

2025

المركز السوري للإعلام وحرية التعبير
Navenda Sûriyeyî ya Ragihandinê û Azadiya Derbirînê
Syrian Center for Media and Freedom of Expression

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

Çavdêriya Giştî: **Mazen Derwîs**

Amadekariya Lêkolînê: **Dr. Mîral Sebrî El-Esrî**

Tîma Kar: **Ebaa Munther - Merwan Harûn**

Nirxandina Yasayî: **Dr. Ayman Hoda Munim**: Şêwirmendê Hiqûqî yê SCM li Navendê

Nirxandina Edîtorî: **Yara Badr**: Rêvebira Bernameyan li SCM

Navenda Sûriyeyî ya Ragihandinê û Azadîya Derbirînê û Tîma Projeya Ragihandinê û Azadîyan ji dil spas û spasîyên xwe pêşkêşî her kesê ku di vê lêkolînê de beşdar bûne, ya ku bikaranîna jêderên vekirî di raporên vekolînê de di çarçoweya Sûrî de lêkolîn dike.

Em spasîyên xwe yên kûr ji rojnamevanên Sûrî re, çî jin û çî jin, radigihînin, ku tevî zehmetî û şert û mercên dijwar, xebatên xwe yên wêrek û profesyonel ji bo eşkerekirina rastîyê didomînin. Pabendbûna wan bi nirxên dadperwerî û berpirsiyariyê re, û israra wan li ronîkirina ronahiyê li ser tiştên ku ji mirovan re girîng in, ew e ku rojnamegeriyê di çarçoweya Sûriyê de zindî û bibandor dihele.

Em bi taybetî spasîyên xwe yên kûr pêşkêşî rojnamevanên ku beşdarî raporên lêkolînê yên vê projeyê bûne, dikin, ji bo hewildan, cesaret û pabendbûna wan bi profesyonelî û rastbûna wan re, tevî şert û mercên dijwar û tevlihev. Hebûna wan a pratîkî nirxek mezin li vê xebatê zêde kir, û di girêdana teoriyê bi ezmûnê re, û kêşeyan bi çareseriyên gengaz re bû amûr.

Her weha em spasiya hevkarên xwe (National Endowment for Democracy (NED)) dikin ji bo piştgirî û baweriya wan bi girîngiya vê riya lêkolînê, tevî dijiwarî û dijiwariyan, ku hişt ku em vî karî berdewam bikin. Her weha em spasiya her kesê ku dem, hewildan û ramanên xwe dane - em ji dil spasiya we dikin.

Em hêvîdar in ku ev xebat bibe alîkar ji bo vekirina asoyên nû yên ku rola rojnamegeriyê wekî amûrek ji bo zanîn û berpirsiyariyê li Sûriyê û li derveyî wê zêde dike.

NAVEROK

Abstrakt	2
Destpêk.....	2
Pênasekirina rola çavdêrî ya rojnamegerî û ragihandina lêpîrsînê.....	5
Pasxaneya dîrokî ya Rojnamegeriya Lêpîrsînê.....	7
Danasîna Çavkaniyek Vekirî	9
Di lêpîrsînan de bikaranîna çavkaniyeke vekirî.....	10
Vekirî - çavkanî û serlêdanên di rojnamegeriya lêpîrsînê de	12
Serlêdanên ji bo nermalava vekirî - çavkaniya.....	14
Azadiya ramanê û xwegihandina qanûnên agahîwergirtinê	15
Dîjîtal çavdêrî û azadiya çapemeniyê	16
Sûriye bi çavdêriya dîjîtal	17
Pêşketina rojnamegeriya lêpîrsînê li Sûriyê.....	18
Dijwarî rojnamegerî lêkolînewe le Sûriya	19
Çavkaniyên ji Bo şer vekin û pevçûnê vedihewîne.....	20
Rêberiya exlaqî di vekirî de - Rojnamegeriya çavkaniyê di xaniyên medyayê de.....	22
Metodolojî.....	24
Armanca lêkolînê	24
Vedîtin	25
Di serî de: Analîzeke lêkolînên wesandî.....	25
Ya duyemîn: analîza anketê.....	38
Encam	50
Lêkolîn û pêşniyara pêşerojê	52
Referans	53
Dirêjkirinî	58

Abstrakt

Ev lêkolîn li ser rola îstîxbarata çavkaniya vekirî vekolîne (OSINT) di raportên lêpîrsînê de di çarçoveya pêvçûna Sûriyê de, li ser çawaniya bikaranîna amêrên OSINT ji bo eşkerekirina gendelî û bînpêkirina mafên mirovan. Lêkolîn li ser zêdebûna bandora daneyên çavkaniyên vekirî yên li ser rojnamegeriya lêpîrsînê bi rêbazek wesfdar ve girêdayî ye, tevî analîzek li ser lêpîrsîn û lêkolînên OSINT-ê yên ji 29 rojnamevanên Sûriyeyî yên di sala 2024'an de. Di encama lêkolînan de derket holê ku OSINT bi giranî hêza rojnamevanan a ji bo piştrastkirina agahiyan, derxistina rastiyên veşartî û derbaskirina qedexeyên hikûmetê yên li ser azadiya çapemeniyê zêde dike. Lêbelê, pîrsgirêkên wekî rîskên ewlehiyê, sînorên çavkaniyê, û potansiyela ji Bo zêdekirina agahdariyê berdewam dike. Di lêkolînê da girîngîya hevkarîya li ser sînoran û di raporkirina navenda OSINTyê da hewcehiya standardên hişk ji radixîne ber çavan. Dema OSINT çarçoveya rojnamegeriya lêpîrsînê berfireh kir, di heman demê de astengiyên nû yên têkildarî parastina rastdarî û dema civînê - demên ragihandîna hesas pêşkêş dike. Lêkolîn balê dikişînin ser rola girîng a OSINT di rojnamegeriya lêpîrsîna nûjen de û ji bo hevkarîya bêtir di navbera rojnamevanan û civaka OSINT de ji bo xurtkirina kalîte û bandora raporta lêpîrsînê derfetan pêşniyar dike.

Peyvên mifteyan: Vekirî - çavkaniya îstîxbaratê (OSINT), raportkirina lêpîrsînê, Sûriye, azadiya medyayê, amûrên rastkirinê, pîrsgirêkên ewlehiyê, hevkarîya li ser sînor.

Destpêk

Raportorên lêpîrsînê ji bo pêşxistina amûr, rêbaz û platformên lêkolînê yên pêşkeftî, daneyên teknîkî yên vekirî yên ku ji hêla çavkaniyên vekirî ve hatine peyda kirin, daneyên teknîkî yên bi hêsanî bi hêsanî tîrî bikaranîn. Ev lêpîrsîn li ser eşkerekirina dozên gendeliyê û bêhiqûqîyan û xwedîkirina elîtên bihêz berpirsyar in (Alaşry, 2024a). Bi pratîkî, lêkolîner dikarin li seranserê sînoran, bi tîmên navneteweyî re, û li ser dûrên mezin (Müller & Wiik, 2021). Lê belê, astengên li pêş raportkirina lêpîrsînê hene, wek sînordarkirina li ser azadiya derbirinê û gihîştina agahiyan, ku dibe ku di bin qanûnên navneteweyî û neteweyî de tedbîrên awarte (Bebawi, 2019).

Sûriye di rêza azadiya çapemeniyê ya cîhanê de û di gelek pîvanên bingeîn ên mafên mirovan de kêmtir bûye. Ji sala 2011, bînpêkirinên rêjîma Sûriyeyê der heqê

rojnamevan û pisporên çapemeniyê de zêde bûne û cihêreng bûne Rêjîm rê li pêşiya xebatên saziyên çapemeniyê yên Sûrî, Ereb û navneteweyî yên serbixwe digire, medyayê kontrol dike û azadiya nêrîn û derbirîna rojnamevanan li gorî qanûnên ku azadiya çapemenî, nêrîn û îfadeyê berevajî dike, sînordar dike. Li gorî endeksa Azadiya Çapemeniya Cîhanê ya 2024'an ku ji aliyê nûçegihanên bê sînor ve roja Înê 3'ê Gulana 2024'an hate weşandin, Sûriye di rêza 179 ji 180 welatan de cih girt û di sala 2023'an de ji 175'an daket û di sala 2022'an de 171 (**Muhabirên Sînornenas**, 2024). Ji dema ku partiya Baas a Ereb desthilatdar bû û vir ve Sûriye di xebatên rojnamevanî û çapemeniyê de azadî nedîtiye. Dema partiya sosyalîst di sala 1963 'an de ket bin kontrola xwe, hemû rojnameyên serbixwe hatin qedexekirin û bi vî awayî tenê rojnameyek hat hiştin. Rewş di sala 1971an de xirabtir bû dema ku rojnameyên alîgiriya serok dikin ketin bin kontrola xwe û piştî Beşar Esed desthilat di sala 2000an de desteser kir û medya wekî amûreke kontrolkirinê û çewisandina azadiya ramanê (El-Aşrî, 2024c)

Piştî ku tevgera gelêrî ya ber bi demokrasîyê ve li Sûriyê di Adara 2011'an de rêjîmê zordariya xwe li dijî rojnamevan û pîşekarên çapemeniyê zêde kir û bi sedan rojnamevan kuştin û girtin û hemû dezgehên çapemeniyê yên erebî û navdewletî li Sûriyê qedexe kirin. Rejîmê serdestiya xwe ya li ser destûra qanûndanînê ya ji bo derxistina qanûnên medyayê yên weke Qanûna bi hejmara 108 a sala 2011'an, biryarnamêya qanûndanînê ya bi hejmara 17. a sala 2012'an û qanûna bi hejmara 20. a sala 2022'an, ku ji bo sûcên sîber ji nû ve organîze kir, bi kar anî. Qanûna dawî ya rejîmê ya bi nimroya 19'a sala 2024'a sansûr şidand, hiqûqa mafên mirovan a navneteweyî bînpê kir. Qanûna bi hejmara 19 a sala 2024'an ku ji aliyê rejîma Sûriyeyê ve ji bo kontrolkirina medyayê hat derxistin, bînpêkirina qanûnî ya destûra bingeşîn, qanûnên herêmî, hiqûqa navneteweyî ya mafên mirovan û qanûnên navneteweyî yên adetî di nava xwe de vedihewîne (**El - Aşrî**, 2024b).

Lêkolînerê ewlehiyê Mark M. Lowenthal dibêje KU OSINT "her agahdariya ku ji berhevoka berbiçav were bidestxistin: hemî cureyên medyayê, raporên hikûmetê, dosya, lêkolîna zanistî, pêşkêşvanên agahdariya karsaziyê, û internetê." (**Tiwari et al**, 2020).

Îstîxbarata vekirî (OSINT) amûrek girîng e ku di perestgeha agahdariya agahdariya îro de, rêxistin û hikûmetên ku ji çavkaniyên daneyên daneyên heyî yên hêja yên agahdariyê bigirin. Lêbelê, analîzên rast, kontekst û verastkirin ji bo misogerkirina rastbûn û ewlebûna îstîxbarata berhevkirî girîng e. Osint di warê rojnamegeriya lêpîrsînê de îspat kir ku ji bo rastiyên veşartî aşkera bike, gendeliyê derxe holê û kesên di desthilatdariyê de hesab bide, jênegere. Di nûçegihaniya lêpîrsînê, ewlehiya sîber, civîna îstîxbaratê û heta rêveberiya krîzê de roleke girîng dilîze (Hernandez Mediá et al, 2018).

Li gorî vê çarçoveyê, ev lêkolîn armanc dike ku çawa rojnamevanên Sûriyeyî nermalava vekirî bikar anîn û bi rêxistinên navneteweyî re hevkarî kirin da ku gendeliyê derxin holê, raporên lêpîrsînê biweşînin û çavkaniyên vekirî ji bo

komkirina agahîyan bikar bînin. Rojnamegeran bi lêkolînkirina qeyd û dosyayên cuda yê li ser malperên hikûmî û internetê dest pê dikin. Di lêkolînê de tê armanckirin ku pirsên lêkolînê yê li jêr bîn bersivandin:

Li vir li gorî mijarên ku we pêşkêş kirine lîsteyeke bêtir rêxistinkirî û avakirî ya pirsan heye:

I. Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di raporta lêkolînê de

1. Hûn ê çawa tecrubeya xwe ya giştî di meşandina raportkirina lêpîrsînê de li Sûriyê rave bikin?
2. Suriye'de araştırma raporları sürerken ne zorhatlarla rastlayabın?
3. Di tecrubeyên we de çawa rojnamegeriya lêpîrsînê li Sûriyê di salên dawî de pêş ket?

II. Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di bikaranîna amûrên vekirî - Çavkanî de

1. Hûn niha ji bo raporkirina lêpîrsînê çi amûrên vekirî bikar tînin?
2. Hûn dikarin her tengasiyên ku hûn di karê xwe de bi kar anîna amûrên vekirî-çavkaniyan bikar tînin rave bikin?
3. Amûrên vekirî çawa dikarin kalîteya û kûrahiya raporkirina we ya lêpîrsînê zêde bikin?
4. Çi amûrên taybetî yê vekirî - çavkaniya herî zêde di raporta we de bûne alîkar?

III. Tecrubeya Rojnamevanên Sûriyeyî di bikaranîna vekirî de - Jêderk perwerdehî

1. Ma we di karanîna amûrên vekirî de ji bo ragihandina lêpîrsînê perwerdeyek fermîwergirtiye?
2. Perwerdehiya ku we di alîkariya we de ji bo karanîna amûrên vekirî yê çavkaniyê ji bo lêkolînê we bikar anîn çiqas bandor bû?
3. Di çarçoveya we de kîjan aliyên perwerdehiya îstîxbarata servekirî (OSINT) hûn hîs dikin ku ji bo rojnamegeran herî rexnegir in?
4. Ma hûn bawer dikin ku ji bo rojnamevanan li Sûriyê derfetên perwerdehiyê yê têra xwe hene ku OSINT bi bandor bikar bînin?

IIII. Nêrînên rojnamevanên Sûriyeyî yên li ser amûrên îstîxbarata servekirî (OSINT)

1. Kîjan amûrên jêrîn ên vekirî - çavkaniya we li ser perwerdehî wergirtiye?
2. Kîjan ji van amûran we di lêkolînên xwe de bi kar anîne?

IIIII. Rola civakê ya serhêl - çavkaniya îstîxbaratê (OSINT) di raporkirina lêpîrsînê de

1. Çewa zeka -çavkaniyek vekirî (OSINT) civak li ser belavbûna raporta lêpîrsînê li Sûriyê?
2. Di bikaranîna amûrên OSINT de ji bo nûçegîhandina lêpîrsînê ya li Sûriyeyê hûn çî dînamîkan dibînin?
3. Entegrasyona OSINT çawa bawerî û bandora raporkirina lêpîrsînê zêde dike?

Ev lêkolîn dê entegrasyona teknîkên çavkaniya vekirî di raporkirina lêpîrsînê da lêkolîn bike. Em ê rêbaz û amûrên ku ji hêla beşdaran ve têne bikaranîn, û herweha feydeyên potansiyel û kêmasiyên pêkanîna îstîxbarata vekirî-çavkaniya vekirî (OSINT) di raportê de.

Pênasekirina rola çavdêrî ya rojnamegerî û ragihandina lêpîrsînê

Rojnamevan wek çavdêr û lêkolîner kar dikin, hem jî karên wekhev, lê ne wek hev bi armanca tespîtkirin û şirovekirina gendelî û îstismara desthilatê ji hêla hikûmetan ve. Îdeala çavdêrî dikare di sala 1822 - an de li dijî rojnamevanek li Massachusetts (Dickens - Garcia) vegere dadgehek libel, 1989).

Cudahiyek di navbera rola çavdêrên rojnamegeriyê û nûçegihaniya lêpîrsînê de heye. Ev têgeh di destpêka sedsala 20an de, dema ku lêkolîna rastiyan di raporkirina lêpîrsînê de derket holê, kûrtir bû. Nûçegihanên lêkolînê wek "lêkolîna serbixwe ya ji hêla çapamenîya çalakîyên hikûmet, karsazî û sazîyên din ên dewletê ve ji bo agahdarîyên demûdest yê gel û karbidestên di mijarên xemên giştî de, tê pênase kirin." (Bennett & Serrin, 2005: 169).

Olsen (2018, 240) rojnamegeriya lêpîrsînê ne tenê ji hêla tiştê ku ew e, lê wekî "prototype ya raporkirina kalîteya" pênase dike. Conan et al. (2004) dît ku raporkirina bêyî lêkolînek ji hêla rojnamegeriyê ve pir caran wekî antîteziya "baş" rojnamegeriyê tê dîtin. Marder (1998: para. 8) li ser hişê peyamnêrê, ku ji hêla nûçegihanekî Washington postê ve tê tesbît Kirin, ku berpîrsiyariya xwe wekî vebijarkek ji bo gel qebûl dike û pîrsan di hemû astên civakê de dipirse.

Mînakên dîrokî yê raporkirina lêpîrsînê William Thomas Stead di salên 1880-an de li Londonê fûhûşê li zarokan dike, muckrakers li Dewletên Yekbûyî yê Amerîkayê di sedsala 1914'an de û Ester Blenda Nordström ku di sala 1914'an de li Swêdê karê veşartî dike (de Burgh, 2003: 806).

Di salên 1960-an de, rojnamegeriya lêpîrsînê di berhevkerin û nirxandina rastiyan de, mijarên cuda, agahdariyên cuda yê kardîkin - teknîkên berhevkerinê, û lêkolînek kûrji bo lêkolînek kûrji bo neheqîya li ser hemwelatî (Waisbord, 2002: 277) . Hikûmet gelek caran hewl didin ku hin mijaran nediyar bihêlin, lê rojnameger an jî rojnameger wan radixin ber çavan û wan teşhîr dikin (Tong, 2011; Wang, 2016) . Mcquail (2013, 2013, 104) karên sereke yê rojnamegeran li ser berdewama înnîsiyatîf û çalakiyê de, ji veguheştina agahdariyê heya lêpîrsîn, eşkerekirin û parastina çalak.

Robert William Greene, nûçegihanek li Newsday û yek ji damezrênerên rêxistina lêpîrsînê ya Amerîkî (IRE) di sala 1975-an de, li ser raporta lêpîrsînê li ser agahdariya veşartî ya ku hin rojnamevan û rêxistinên medyayê hewce dike ku veşartî bimînin (Greene, 1983). Ev pênase piştî ji aliyê rêxistinên pêşeng ên rojnamevaniya lêpîrsînê ve hate qebûl kirin (El - Aşrî, 2024).

Ettema û Glasser (1988:15) raportkirina lêpîrsînê wekî bandorek moralê heye, nirxa dadweriyê bi eşkerekirina çîrokên nûçeyan nîşan dide. UNESCO rojnamegeriya lêpîrsînê wek aşkerakirina mijarên veşarî ji hêla kesekî xwedî pozîsyona desthilatê ve pênase dike, ji rojnamegeran dixwaze ku ji bo eşkerekirina gendeliyê, lêkolînkirina politîkayên hikûmetê, ronîkirina pratîkên sazîbûnê, an jî meylên civakî, aborî, siyasî an jî çandî.

Pasxaneya dîrokî ya Rojnamegeriya Lêpîrsînê

Kurte dîroka rojnamegeriya lêpîrsînê ji nêz ve bi bûyereke taybet a di têgihiştina giştî de têkildar e, wek rojnamegeriya lêpîrsînê di sala 1721'a de dema ku karmendê nû yê Ingiltereyê gotarek weşand ku li dijî fikrên fermî asteng bû. Janisch du heb rojnamegeriya lêpîrsînê cuda dike (Leigh, 2019). Serdema yekemîn li Dewletên Yekbûyî yên amerîkayê derdora 1900î bû, ku gotar bi neheqî û mercên kedê yên civakî ra eleqedar bûn. Serokkomar Theodore Roosevelt di vê demê de peyva "muckraker" bi nav kir. Ya duyemîn, Şerê Vîyetnamê rojnamegeriya lêpîrsînê da destpêkirin û lêpîrsîna herî mezin ji tîkiliya Watergate bû. Vê yekê bala raya giştî ya bêtêmasî bi dest xist û skandala siyasî di dawiya dawî de di sala 1974'a de rê li ber îstifaya Serok Nixon vekir. (Saldaña & Waisbord, 2021). Piştî ku li navenda kampanyaya Demokratîk a mûxalîf li wir çalakiya rûniştinê pêk hat (Carson, 2019).

Piştî wê, Bob Woodward û Carl Bernstein li posta Washingtonê xebitîn. wan teknîkên cuda yên lêpîrsînê bi kar anîn da ku li ser motîvasyonên li pişt dizîyê li navenda Komîteya Neteweyî ya Demokratîk agahîyan kom bikin Rapor di nav skandalekê de mezin bû ku çavkaniyek hundurîn tête zanîn wekî "Qirika kûr," ku Woodward agahdariya hesas peyda kir dema ku nasnameya xwe veşartî digire (Freeman, 2009). Piştî vê yekê, lêpîrsîna li ser danûstendina milkê jina serokwezîrê wê demê yê kar Cherie Blair, rê da rojnameyên tabloîd ên Brîtanî ku behsa "Cheriegate" bikin. Wikileaks bi serokatîya Juliyan Assange hogirek ji kabloyên balyozxaneya Amerîka ya veşartî belav kir û jê re got "Cablegate" (Mair & Keeble, 2011). Paşê, "Traingate" çêbû dema Jeremy Corbyn, serokê Partiya Karkeran a Brîtanîyayê, li ser maseyek trêne hate kişandin da ku kampanyaya li dijî qeşbalixiyê bike, tenê ji bo paşê keşfkirina gerîdokê dibe ku tije nebûbe. (The guardian, 2016).

Di sala 2002an de komeleya Flamanî - Holandî ya rojnamegeriya lêpîrsînê ragihand ku " rojnamegeriya lêpîrsînê rexnegir û kûr e « kûltûr ve ûlkelere adapte olan geniş bir yaklaşım tercih etsinler , kurumlar incelemesi ve sosyolojik eğilimler de değişiklikler de dahil (Arno.kersten, 2009). Tora rojnamevanîyê ya lêpîrsîna global qebûl dike, di GÎJN'ê de ragihand (2020: para. 2) ku rojnamegeriya lêpîrsînê bi sistematîk, kûr, û lêkolîn û raporkirina orjînal pêk tê, armanc ew e ku kesên di desthilatdariyê de berpirsiyar bin û zêdegaviyên berjewendiyên taybet ên bi bandor derxe holê (Schudson, 2013).

Gamergate an jî GamerGate (GG), di çanda lîstika vîdeoyê de li dijî femînîzm, cihêrengî û pêşketinê kampanyayekatacizê ya online bû. Wan hashtag «Gamergate» di serî de di salên 2014 û 2015an de, di endustriya lîstika vîdeoyan de jin kirin hedef, bi taybetî rexnegirê medyaya femînîst Anita Sarkeesian û pêşvebirên lîstika vîdeoyê Zoë Quinn û Brianna Wu. Di Tebaxa 2014an de bi navnîşana bloga bi navê "The Zoe post" ji hêla hezkiriyê berê Quinn ve dest pê kir, ku Quinn ji ber tîkiliya xwe ya zayendî ya bi rojnamevanekî lîstikê re nîrxandineke erênî wergirt. Blog li

4chanê belav bû ku gelek bikarhêner berê xebatên Quinnê ji hev cuda kiribûn. Vê yekê rê li ber kampanyaya destdirêjîyê ya li hemberî Quinn vekir, bi rêya panelên peyaman ên anonîm ên weke 4chan, 8chan û reddit hat koordînekirin. Kampanya destdirêjîyê ji Bo hedefgirtina Sarkeesian, Wu û yên din ên ku Quinn diparast, berfireh bû û di nav de doxing, gefên tecawizê û gefên kuştinê hebûn. Gamergate wekî şerê çandê li ser cihêrengiya çandî hate binavkirin, alîgiran diyar kirin ku ew tevgereke civakî ye ku bi awayekî zelal nehatiye pênasekirin (Leigh, 2019).

Rojnamevaniya lêpîrsînê di mijara Edward Snowden ê 29 salî ku alîkarê berê yê teknîkê yê CIA û xebatkarê niha yê peymangeha parastinê Booz Allen Hamilton de roleke girîng lîst Di dîroka siyasî ya DYAyê da yek ji wan lehîyên herî girîng bû, ku di çar salên dawî da di ajansa ewlehîya neteweyî da wek karmendekî peymankarên cuda yên derveyî xebitiye, ku Booz Allen û Dell jî di nav wan da ne. Snowden, ligel Daniel Ellsberg û Bradley Manning, ji hêla pênc welatên çav- Amerîka, Brîtanya, Avusturalya, New Zealand, û Kanada ve gelek danûstendinên elektronîkî eşkere kirin. (Ruby et al, 2016).

Di dawiyê de, rojnamegerên lêpîrsîner roleke girîng di eşkerekirina xapandina hikûmetê de dilîzin, ji ber ku berpirsiyariya çapemeniya azad ew e ku rê li ber her beşek ji hikûmetê bigire ku gel nexapîne (Andrew, 2004).

Danasîna Çavkaniyek Vekirî

Rojnamegeriya vekirî - çavkaniya rojnamegeriyê di sala 1999'an de dest pê kir, termek bi sernavê gotara Andrew Leonard of Salon (Leonard, 1999) ku ji nêz ve bi rojnamegeriya hemwelatî yan jî rojnamegeriya beşdar ve girêdayî ye. Dema ku term di laşê gotarê de nehat bikaranîn, ew hevkarîya di navbera bikarhênerên teknolojiya înternetê de weblog Slashdot û nivîskarek ji bo lêkolîna îstîxbarata Jane (le Nobel & Miller, 2004). Di destpêkê de, rojnamegeriya vekirî - çavkaniya rojnamegeriyê ji bo teknîkên rojnamegerî yên standard ên nûçeyên nûçeyan û rastî - kontrolkirin, ji sala 1992-an vir ve tête bikar anîn, îstîxbarata vekirî (Dokman & Ivanjko, 2020). Civaka îstîxbaratê ya vekirî ya niha saziyên ne-hukumî yên wekî rojnamevanên lêpîrsînê, rastî-kontrolker, û analîstên îstîxbarata vekirî yên hemwelatî (Ashdown, 2022) . Di dema şer an pevçûnan de, îstîxbarata vekirî ji bo agahdariya li ser tevgeran, alavên, pêşveçûnên li qada şer, û naskirina propagandayê (Zamith, 2023) .

AlAshry (2024) dibêje ku rastiya hemwelatî - kontrolker û analîzan karê xwe wekî rêbazek piştgirî kirina rojnamegeriyê û beşdarî civaka bêtir zelal û wekhev dibînin. Rojnamevan çavkaniyên agahdariyê yên cûrbecûr bikar tînin, tevî serbestberdana îstîxbarata gelemperî ji hikûmetên rojhilat û rojavayî (wek mînak, raporên îstîxbarata parastinê). Her wiha çavkaniyên vekirî yên mîna medya civakî û dûmenên satelîtê yên bazirganî bi kar tînin, kapasîteya analîstên vekirî yên giştî zêde dikin - analîzên çavkaniya ji bo şopandina windahiyên alavan û belgekirina pêşveçûna şer.

Ashdown (2022) li ser cudahiyên di pênaseyan de nîqaş Kirin, li ser nebûna berpirsiyariyê li ser analîzek vekirî-çavkaniya vekirî. Rojnameger tenê dikarin wêneyên ji Google Earth analîz bikin û li ser Twitterê jeolokasyonan biweşînin, dema ku ekîbeke ji akademîsyen, rojnameger û analîstên satalayta leşkerî ya berê bi peydekerên satalayta satalaytê re dixebitin û saziyên ramanê yên bi fînanse ji bo weşandina raporên ku di medyaya navneteweyî de tên weşandin. Wî di bikaranîna peyva "îstîxbaratê" de li ser pênaseya protokola Berkeleyyê ya li ser dijîtal vekirin - lêkolînên çavkanî (Protokola Berkeliyê) û Nivîsgeha Rêvebirê Îstixbarata Neteweyî ya pênasekirina saloxgeriyê, analîzkirin û belavkirina wê, nîqaşeke mezintir kir.

Di dawiyê de, OSINT rêbazek taybetî û pêvajoyê ye ku tevî hevkin, analîzkirin, û belavkirina agahdariyên ji çavkaniyên vekirî yên ku ji bo biryar-biryardariyê (Grut, 2023) . Dillon (2012) dît ku şerên bi rêya medyaya civakî hatine belgekirin, bi awayekî girîng alîkariya belavkirina şer - naverok û propogandayê kir, û dihêle ku kes, grûp û hikûmetê agahdarî, dûmen û vîdeoyên xwe bi lez û hêsan parve bikin da ku bandorê li raya giştî û encamên pevçûnan bikin.

Di lêpîrsînan de bikaranîna çavkaniyeke vekirî

Dîrokek dirêj a rojnamegeran heye ku teknolojiya dijîtal bikar tîne da ku çîrokên lêkolînê, tevliheviya hêza computing, û nûçeyên nûçeyên ku wekî rojnamegeriya computational têne zanîn (Flew et al., 2012). Ev têgîn di 1952 de li U.S. dema ku CBS remington rand UNIVAC bikar anîn da ku encamên pêşbaziya serokatiya U.S. di navbera Eisenhower û Stevenson de, bi algorîthm, daneyên û zanistiya civakî ji bo armancên rojnamegeriyê (Allen, 2008) . Philip Meyer, di 1967-an de, IBM 360 mainframe kar kir ku daneyên lêkolînê li ser Detroit Riots (Coleman, 2004) . Di sala 1973-an de, Meyer ji bo yekkirina komputer, daneyên, û rêbazên zanistiya civakî di rojnamegeriyê de ji hêla etnîkî vekirî ve di rojnamegeriyê de pêşniyaz kir. The New York Timesê, piştî pergaleke înteraktîf eşkere kir ku di derbarê îstatîstîkên polîsan ên bajarê New Yorkê da agahî hene. Piştî vê yekê, di sala 1996an de, Houston di hilberîna rojnamegeriyê de sê xalên sereke yên teknolojiya teknolojîk nas kir: raporkirina databasê, rûpelên elektronîk, û raporkirina online, dibe sedema bilindbûna rojnamegerê CAR (Gamson, 1998).

Amûrên çavkaniyên vekirî yên li cîhana Erebi bi gelemperî ji bo rastiya rastiye eşkere dikin, wekî bingehek ji bo rojnamegeriya xurt a ku dikare guhertinên civakî (Bebawi, 2019) . Ev nêzîk dikare wekî teknîkek nûçegihan, rastî-kontrolkirin, û nûçeyên ji hêla cûrbecûr kesan ve, ji rêzikên kevneşopî yên kevneşopî yên kevneşopî (Dillon, 2021) . Ji şoreşa Erebi a sala 2011 'an û vir ve rojnamevan û saziyên çapemeniyê amûrên nû tevî karê xwe dikin. Amûrên mîna Google Earth Pro, Google Earth Search, Tineye, Xplico, Invid, and WhopostedWhat alîkariya rojnamevanên lêpîrsînê dikin ku armancên xwe bişopînin dema ku rastî dijiwariyên ji bo wergirtina agahiyan ji hikûmetê tînin (Bebawi, 2019).

Li welatên Ereban Sendîkaya Rojnamevanên Erebi û hikûmetan bi ferzkirina cezayên li ser rojnamevanan, astengkirina karê wan û redkirina lîsansên nûçeyan normên hevdîtina nûçeyan bînpê kirin. Ev kontrola tund a li ser rojnamegeran serxwebûna wan sînordar kir (Ristovska, 2022) . Ji ber vê yekê, rojnamevanên Erebi ji bo derxistina çîrokên bi zorê yên di dema krîzan de, li rêbazên nû geriyan. Ew hewl didin ku standardên pîşeyî bicîh bikin û zanîna xwe ji derveyî qada nûçeyan (Lewis, 2013) . Ew jî encamên potansiyonê yên windakirina nûçeyên serbixwe qebûl dikin, ku dikare raya giştî şaş bike û civakê çêbikin ku ji bingeha çandî (Mustafa, 2022) . Lêbelê, rolên cuda yên ku ji hêla rojnamegeran ve bi çavkaniyên vekirî ve hatine girtin, balê dikişînin ku danûstandina serbest a agahdariyê dê berdewam bike, heta ku carinan di bin bandora ajandeyên taybet de be jî. Rojnamevanên Erebi ji bo lêpîrsîna Journ banga hevkarîyê bi rêxistinên navneteweyî yên mîna nûçegihanên Erebi re dikin (ARIJ) (Dillon, 2021; McPherson et al., 2020).

Tevî gelek hewldanên ji bo danasîna azadiya qanûnên agahdariyê li herêma Erebi, wergirtina daxwaznameyên agahdariyê û gihandina daneyan, li herêmeke ku xebatên siyasî yên bilind û gendeliyê tê pênasekirin, zehmet dimîne. Di encamê de nûçegihanên ereb ên lêpîrsînê çanda çavkaniyek vekirî hembêz kirin, ev yek derfetan dide da ku gendeliyê derxe holê û guhertinê di civakan de pêk bîne. Jêdera vekirî zanyariyên pêywsî ji bo rojnamevaniya lêpîrsînê pêşkêş dike û bi taybetî jî li hember astengên qanûnî Di heman demê de ew gihîştina agahdarî û şansê vekolîna derfetên ku ji hêla amûrên teknolojik û çîrokbêjiya dijîtal ve têne pêşkêş kirin (Bebawi, 2016).

Di van demên dawî de raportorên lêpîrsînê yên li ser pevçûnan, bi taybetî bi belavbûna platformên medyaya civakî re, bi ser ketin. Agahdariyên siyasî û aborî yên di derbarê pevçûnan de niha bi awayekî fermî ji bo raya giştî (Hauter, 2021) . Di heman demê de qada lêpîrsînê çavkaniyên vekirî ji şerên li Rojhilata Navîn û vir ve veguherîne krîter û pêşveçûnên girîng, amûr û teknîkên nû bi kar tînin da ku analîzên çavkaniyên vekirî bi derfetên kar veguherînin qadeke pîşeyî. Çavkaniyên vekirî ji bo berevajîkirina agahiyên şaş û şopandina pêşveçûnên li qada şer, mîna li Lîbyayê tê dîtin, bûn alîkar. (Schwartz, 2022).

Li Sûriyeyê, lêpîrsîner û rojnamevan, ji bo hedefan nîşan bidin û bandorên êrîşan binirxînin, dîmenên bi tîpên jeo-nîşankirî yên li medya civakî hatin parvekirin, bi kar anîn. Vîdeoyên medyaya civakî ji bo şopandina tevgerên leşkeran û hedefgirtina sivîlan weke delîl hatin bikaranîn û ev yek jî malperên kuştinê piştrast dike. Her wiha rojnamevan bi rêya agahiyên çavkaniyek vekirî pisporiya belgekirina sûcên şer bi dest xistin û şerê li Sûriyeyê ji nêz ve dişopînin. Lêkolîner li ser pîvaneke berfireh delîlan kom dikin û piştrast dikin, tevî tespîtîkirina hêzên êrîşkar, hejmara qurbanîyan, ziyanên bînesaziyê û hûrguliyên li ser amûr û çekên leşkerî yên di êrîşan de hatine bikaranîn (Deutch & Habal, 2018).

Ji destpêka şer li Sûriyê ve, vekolîner xwe dispêrin materyalên serçaveyên vekirî, wek vîdyoyên li ser medyaya civakî ku êrîşên mûşekan û tankên wêrankirî nîşan didin, her wiha navên karmendên leşkerî û leşkerên kuştî. Di destpêka sala 2010'an de, ji ber ku şerê li Sûriyê li ser medyaya civakî hate belgekirin û parvekirin, şirketên bazirganî yên yekem jî dest bi dest pêkirina satelîtan kirin ku dikarin wêneyên erdê bi biryara kêmtirî metreyekê (nêzîkî 3,3 lingan) bigirin. Di qonaxên destpêkê yên aloziya Sûriyeyê de eşkere bû ku agahiyên çavkaniyên vekirî ne tenê ji bo ragihandina çîrokên nûçeyan, lê belê ji bo lêkolînkirina binpêkirinên qanûnên navneteweyî yên însanî û sûcên şer jî dikarin bîr bikaranîn. Ev yek bi vîdeoyên ku li salona dadgehê ya Dadgeha Ceza ya Navneteweyî ya ji bo Yûgoslavyayê hatin pêşkêşkirin, hate mînakîkirin.) Dubberley & Çalı , April 19, 2023).

Tîma lêpîrsînê di navbera kesên di hundirê Sûriyeyê de dixebitin û yên li welatên din de hatiye dabeşkirin (Schaer, 2022). Dema ku Ristovska (2022) pêşniyar dike ku lêkolînen çavkaniyên vekirî dibin formeke belavkirî ya raporkirina pevçûnê, rola

û bandora wêneyên şahidan û bandorkirina pirsgerêkên berfirehtir ên ku dibe ku bi rêbazên raporkirina kevneşopî, û herweha nirxa civakî ya dengên qurbanan.

Wekî din, di dema lêkolîna pevçûnên li Sûriyeyê de derket holê ku gelek vîdeo û wêneyên ji pevçûnan bawer dikin, wê her tim di platformên medya civakî yên mîna Twitter û YouTube de bînin peyda kirin. Ev yek bû sedema ku Arşîva Sûriyê di sala 2014 'an de were avakirin. Damezrîner û afirîner Bellingcat balê dikişînin ser girîngiya jeolojîkkirin û piştrastkirina agahiyên dijîtal ên li platformên mîna Telegram, Twitter, Facebook, VK û TikTok ji bo parastina delîlên ji bo zerardayîna sivîlan, raporkirin û ji bo hesabpîrsîna rastîn (Deutch & Habal, 2018).

Arşîva Sûriyê projeyeke sûrî ye ku armanc jê ew e ku belgeyên bînpêkirina mafên mirovan û sûcên din ên ku hemû alî ji bo şer li Sûriyê pêk anîne biparêzin, pêşbixin û bîr bikin da ku di demên şer de di parastin, edalet û hesabpîrsînê de werin bikaranîn. Lêbelê, partiyên nakokî û alîgirên wan ji internetê îstismar kirin ku peyam û propagandayên xwe belav bikin (Hauter, 2021) . Di deh salên pêşîn de, ev pratîka lêpîrsînê bi standardên derketî û pratîkên perwerdehiyê re fermî bû, wekî Protokola Berkeley a Lêkolînên Vekirî yên Dijîtal (herî dawî di sala 2022'an de hat nûvejenkirin) ji hêla Ofîsa Neteweyên Yekbûyî ya Komîseriya Bilind a Mafên Mirovan (OHCHR) ku bi Îngilîzî û Rûsî heye. Îro, ajansên nûçeyan, rêxistinên mafên mirovan, mîsyonên peyda kirina rastiyan ên navneteweyî û mekanîzmayên hiqûqî yên navneteweyî ku li ser bînpêkirina hiqûqa navneteweyî ya însanî û sûcên navneteweyî lêkolînan dikin, agahiyên çavkaniyên vekirî bi awayekî rojane weke beşeke standart a karê xwe bi kar tînin (Dubberley & Çalı, Nîsan 19, 2023).

Vekirî - çavkanî û serlêdanên di rojnamegeriya lêpîrsînê de

Amûrên nû yên teknolojiya internet û dijîtal bi derketina lêkolînên vekirî yên di rojnamegeriyê de guhertineke çandî ya girîng bi xwe re anî. Ev lêkolîn çavkaniyên ku bi raya giştî re hene û dikarin bi awayekî qanûnî û exlaqî ji çavkaniyên giştî werin wergirtin, çi di çapê de û çi jî di forma elektronîk de bikar tînin. Li gel kêmbûna zelaliya hikûmetan di derbarê "agahiyên veşartî" û parastina nepenîyên dewletê de bi kiryarên ku di zîrveyên fermî yên li Brîtanyayê û Qanûna Welatparêziyê ya Li Amerîkayê de pêk tên, platformên wek Wikileaks îstîxbarata veşartî zêdetir bi dest xistin, rasterast bandorê li ser serkeftina lêpîrsînên OSINT kirin (Ganguly, 2022).

Zehmetiya bi OSINT re, di daneyên rast ên çavkaniyên gelemperî da ye. Di temenê me yê niha de, diwarî ji bo peydakirina delîlên têkildar bi milyonan çavkaniyên heyî yên gelemperî dirêj dike. Di çarçoveya leşkerî de, Îstîxbarata Vekirî-Source (OSINT) li kêleka Îstîxbarata Mirovan (HUMINT), Geospatial Intelligence (GEOINT), û Intelligence Signals (SIGINT) (Richelson 2015) . Ev çarçove bandor li guhertoya osint ku di rojnamegeriyê de tê bikaranîn kir, ku dikare bi berfirehî li SOCMINT (îstîxbarata medyaya civakî), GEOINT (îstîxbarata geospatial), û SIGINT (îstîxbarata sinyalan) were kategorîzekirin, wekî ku di tabloya jêrîn de tê şîrove Kirin.

CUREYÊ OSINTÊ	BI KURTASÎ JI BO	TEVLÎHEVKIRIN
SOCMINT	Îstîxbarata medyaya civakî	Agahdariyên ji profîlên medyaya civakî yên li Facebook, Instagram, Tumblr, Twitter, LinkedIn, SoundCloud, hwd., wekî agahdariya kesane, daneyên çalakiyê, nexşeya tora civakî ya bots û hwd, agahdariya cihan, têkiliyên kesane û hwd.
GEOINT	Îstîxbarata jeomekanîst	Bilindbûna satelîtên bazirganî û hebûna daneyên satelîtê ji kompaniyên wek Maxar û laboratuvarên gerestêrkan ev yek bi hêsanî gihandiye destê rojnamevanan û civaka sivil Ev, ji bo lêkolînên dîtbarî, ji şopandina cihan û erdnîgarîyê heta çavdêriya ji dûr ve ya herêmên pevçûnê, qadeka nayê xeyalkirin peyda dike.
SIGINT	Îstîxbaratê nîşan dide	Ev di serî de di nav qada ewlehîya dewletê da heye, ji ber ku bi piranî bi awayekî neqanûnî tiştê ku bi navê ‘tel-tepkirin’ an jî rêgirtina sinyalan tê zanîn nîşan dide. Saziyên dewletê bi gelemperî bi vê çalakiyê re têkildar in NSA li Dewletên Yekbûyî û GCHQ li Brîtanya-her du jî ji hêla Snowden ve bi çavdêriya girseyî ve hatin kirin. Lêbelê, cûreyek duyemîn a nîşanên ku rojnameger û civaka sivil dikarin têkildar bibin-çavdêriya nîşanên ji torên veguhastinê. Ev agahdarî di nav qada gelemperî de heye û daneyên firînê, daneyên tanker û keştiyên deryayî, û her weha daneyên trafîka torê, ku dikare bi awayek edlî bi analîzkirina malperek taybetî ve tê dîtin.

ŞIKESTINA CUREYÊN OSINÊ YÊN DI ROJNAMEVANIYÊ DE TÊN BIKARANÎN

Çavkaniyên daneyên ji bo çavkaniyên vekirî - çavkaniya îstîxbaratê di destnivîsa Steele de li şeş kategoriyên herikîna agahiyan ji aliyê civakên îstîxbaratê ve hatin dabeşkirin. Ev dabeşkirin hê jî ji bo lêkolînên çavkaniyên vekirî dihên bikaranîn. Şeş kategori di tabloya jêrîn da dihên pêşkêşkirin.

ÇAVKANÎ	TEVLÎHEVKIRIN
Medya	Her şeweyên naverokê yên wekî rojname, radyo, TV û medyaya dîjîtal.
Înternet	Weşanên online yên wekî blog, forumên nîqaşê yên wekî Reddit û malperên medyaya civakî.
Devlet verileri	Budçe, rûniştin, civîna çapemeniyê, raporên hikûmetê yên cemaweriyê û axaftin.
Weşanên Akademîk	Rojname, belavok, rojnameyên akademîk, ev û sempozya.
Daneyên bazirganî	Databas, zanyarîyên darayî û pîşesazîyê û dîmenên bazirganîyê.
Edebiyata gewr	Belgeyên xebatê, patent, pêş-çap, belgeyên karûbar û nûçegihanan

ŞIKESTINA JÊDERÊN OSINT

Serlêdanên ji bo nermalava vekirî - çavkaniya

Hin ji baştirîn serlêdanên çavkaniya vekirî wiha ne:

- * Linux ji bo server û cîhazan pir tê bikaranîn.
- * Mozilla Firefox û Chromium vebijarkên gerokê yên serhêl ên vekirî ne.
- * Nivîsgeha libreoffice û apache alternatîfên belaş ji ofîsa Microsoft-ê re ne.
- * Alîkariya WordPress û Joomla di afirandina malperê de.
- * GIMP ji bo sererastkirina wêneyan e û blender ji bo afirandina naverokê ya 3Dyê ye..
- * Postgre [SQL](#) û [MySQL](#) daneyên di databasan da bi rê ve dibin.
- * Malperên mêvandarê Apache û Nginx û trafîk belav dikin.
- * Eclipse û Git amûrên pêşkeftinê ne.
- * QGIS bi nexşe û daneyên erdnîgarî re dibe alîkar (Academy, 2023).

Azadiya ramanê û xwegihandina qanûnên agahîwergirtinê

Li herêma MENA azadiya ramanê û xwegihandina qanûnên agahîwergirtinê gelekî girîng e. Lê belê, piraniya agahiyên li herêma MENA derew in, zehmet e ku çavkanîyên pêbawer yê agahiyan werin eyar kirin û agahiyên pêbawer sînordar bikin. Ji bo çareserkirina vê pirsgirêkê, hin kes pêşî li belavkirina agahdariya şaş bigirin, lê hin kes jî dibêjin ku qanûna navneteweyî azadiya xweîfadekirinê û azadiya agahdariyê diparêze, û darizandina li ser axaftinê fikarên rojnamegeran zêde dike (Pomeranz û Schwid, 2021).

Civata mafên mirovan ya Neteweyên Yekbûyî balê dikêşe ser wê yekê ku divê heman mafên mirovan yê offline jî li ser înternetê û li malên medyayê werin parastin. Azadiya ramanê mafekî bingeîn e mirovan e û mifteya parastina mafên mirovan e. Di beyannameya gerdûnî ya mafên mirovan de azadiya ramanê bi xala 19emîn a peymanê navneteweyî ya li ser mafên medenî û siyasî (ICCPR) ve tê gotin ku mafê her kesî ye ku bi her awayî zanyarî û ramanên xwe bigerin, bistînin û ji hev veqetînin, çî sînorçî dibe bila bibe, bi devkî, bi nivîskî, an jî çap, bi rengê hunerê, An jî bi rêya medyayeke din a hilbijartina wan. Amûrên din ên navneteweyî jî mafê azadiya ramanê tekez dikin (Pomeranz û Schwid, 2021; Sen, 1999; Shirazi, 2008).

Hin zanyar dibêjin ku demokrasiya destûrî li Rojhilata Navîn girîng e ji ber ku bingeha azadiyan bi parastina mafên sîvîl û mafên siyasî peyda dike (Lundström, 2005; Bavetta et al., 2014; Shirazi, 2008). Di demên şer û pevçûnan de mafê xwegihandina agahiyan gelekî girîng e, ji ber ku mafê agahdarbûna hikûmeta xwe dide welatiyan. Divê hikûmet agahiyên li gorî berjewendiya gel eşkere bikin û qebûl bikin ku çapemeniyeke serbixwe û bê sansûr ji Bo bi awayekî azad van mafan bi kar bîne (Karanicolas, 2020). Pêywîstî bi gotarên azadiyê heye da ku devera MENA şer riswe bike bêtir ku sînordar kirina gihiştina rojnamevanan Bo zanyariyan (Pomeranz û Schwid, 2021).

Hikûmetên li herêmê ji bo li dijî şer polîtîkayên cuda bi kar anîn û di nav de qedexeyên li ser azadiya ramanê û îlankirina rewşa awarte jî hene (Liquori O'Neil, 2020). Her wiha qanûnên sûcên sîber danîne da ku kesên nûçe û gotegotên derew belav dikin ceza bikin. Hikûmetên ku azadiya îfadeyê û xwegihandina agahiyan sînordar dikin, qanûnên navneteweyî yê parastina azadiya ramanê û ewlekariya neteweyî bînpê dikin û qedexeyên li ser tenduristiya cemaweriyê bînpê dikin (Radoini, 2020; Nadikattu, 2020).

Dîjîtal çavdêrî û azadiya çapemeniyê

Zanyarên Erebi di derbarê qedexekirinê li ser azadiya çapemeniyê û çavdêriya qanûnî de, ji bo tecrûbeyên welatên Erebi ya çavdêriya dîjîtal (ji bo nimûne, Al Ashry, 2022a, 2021b). Azadiya ji çavdêriyê aliyek girîng an azadiya çapemeniyê li welatên Ereban e û dikare wekî “civakên çavdêriyê” bê tesnîfkirin. Gelek rojnamevan xebatên lêpîrsînê dimeşînin û ji hikûmdar û aktorên xurt ên saziyî berpirsyar in jî, divê ji çavdêriya dewletê rizgar bibin (Mills, 2019; Andrejevic, 2006). Pen America's (2014) lêkolîna azadiya ji çavdêriya wekî “civaka çavdêriyê” Di lêkolînê de hat ragihandin ku ji sedî 75 ê welatîyên li welatên demokratîk dijîn ji ber çavdêriyê, li gorî ji sedî 80 di nedemokrasiyan de bi fikar in û li welatên otorîter xwe sansur zêde dibe. Hikûmetên Erebi niha “civaka çavdêriyê” pêk tînin ku tê de çavdêriya dewletê û rojnamevanîyê dike yek, di bin sîwana ewlekariya neteweyî de agahîyên li ser rojnamegeran ji malên medyayê berhev dike. Ji ber vê yekê, rojnamevan ji karîna hikûmetê ya çavdêrîkirina karên xwe, tevî çalakiyên wan ên li ser medyaya civakî, û ditirsin ku bandorek a sar li ser mafê azadiya ramanê û dijiwariyeke zêde li ser rola wan a çavdêriyê bike (Lashmar, 2018).

McQuail (2010) dibêje ku ji bo çavdêrîkirina rojnamegeran formên cuda yê çavdêriyê hene. Di forma yekem de rojnamevan ji rola xwe ya çavdêriyê fêhm dikin, ku ji bo şopandina bûyeran û kesên ku nûçeyên nûçeyan bi kar tînin, tê wateya qeydkirina deng û vîdyoyê ya sîyasetvanan. Forma duyemîn jî ji aliyê rayedarên dewletê ve tê kirin ku hem li ser înternetê hem jî li derveyî welat xebatên siyasî dişopînin.

Tsui û Lee (2019) destnîşan kir ku ewlehiya dîjîtal dikare dijiwar be ku ji Bo faktorên ku bandorên bikarhênerên ewlehiya dîjîtal ên bikarhêneran fêhm bikin. Hikûmetên Erebi bandorên tirsê li ser demokrasiyê bi kar tînin da ku mafên medenî sînordar bikin, gengeşî û nerazîbûnê kontrol bikin û hawîrdoreke zordar a “dualî” Ava bikin ku xweragirtinê navxweyî ferz dike (Eley et al., 2016, p. 305; Friedman, 2011).

Jamil (2021) diyar kir ku çavdêrî ne tenê ji hêla xaniyên medyayê ve tê kirin dema ku rojnameger kar hilberînin lê bi rêya derxistina qanûnên dîjîtalên nû û damezirandina saziyên cuda yê çavdêran jî dikare ji aliyê rayedaran ve were kirin. Li gorî van qanûnan rojnamevan rastî gef û zextên sîyasetmedar û saziyên hikûmetê tînin ku dixwazin tedbîrên çavdêriyê yê pêşketî yê di bin navê ewlekariya neteweyî de mafdar nîşan bidin (Eley et al., 2016). Stoycheff (2016) dibêje ku cudahiya girîng hene ku rojnamevan çawa bersîva gef, tirs û tundûtûjiyan didin, ku ji welêt ber bi welêt ve diguherin. Komîteyên azadiya çapemeniyê yê li welatên Erebi, ji ber gefên li çapemeniyê tînin xwarin bi fikar in ku bi qanûnên dîjîtal ên tund malperên çapemeniyê hatine Girtin, rojnamevan rastî îşkence û şîdeta fîzîkî tînin. Azadiya çapemeniyê gelek caran wekî erodkirin û di bin êrîşê de tê binavkirin (Marx, 2002).

Sûriye bi çavdêriya dîjîtal

Piştî şoreşên Bihara Erebî di sala 2011'an de, medya li welatên Ereban ji ber siyaseta tevlihev û hewldanên rejîmên otorîter ên ji bo tepeserkirina şoreşên dijberî (Shires, 2022) . Vê yekê rê li ber tengbûna azadiya Raman û ramanê vekir, lê belê aktivîstên gel û siyasî ji Bo guhertinên civakî seferber bibin û li ber xwe bidin, platformên elektronîk bi kar anîn. Gelek welatan bersiva vê yekê bi zêdebûna kontrola li ser malperan, bi taybetî di qonaxa duyemîn a veguhestinê de (AlAshry, 2021a, 2021b, û 2021c). Bi nakokî, şer, zordarî û mercên xirab yê ji ber qeyranên siyasî, teknolojiya yekdestiya Hikûmeta Ereb bi kar tînin û platformên medyaya civakî bikar tînin da ku siyasatên xwe pêş ve bibin. Gefên azadiya çapemeniyê û qedexeyên li ser agahdariya agahdariyê ji her demê (AlAshry, 2019). Welatên Ereb rêbazên çavdêriya dîjîtal bi qanûnên nûjen bi cîh dikin da ku malperên internetê û platformên medyaya civakî asteng bikin.

Qanûna bi hejmara 19 a 2024'an, bi kontrolkirina bêkêmasî ya li ser medyaya hikûmetê, qedexekirina medyaya serbixwe û tundkirina cezayên têkildarî xebatên rojnamegerî û mediyayê armanc dike ku azadiya çapemenî, Raman û îfadeyê sînordar bike. Qanûna herî dawî ya bi hejmara 20 a sala 2022'a sûcên sîber, hîn bêhtir azadiya çapemenî, Raman û îfadeyê bi sînor dike. Ev qanûn ji aliyê serokê rejîma Sûriyê Beşar El -Esed ve di meha Nîsanê de hate derxistin 18, 2022. Di biryarnamê ya qanûnî ya bi hejmara 17. a sala 2012'an de tê destnîşankirin ku rêzîknameya hiqûqî û ceza ya sûcên sîber ji nû ve bê birêxistinkirin. Di qanûnê de madeyên ku mafê azadiya çapemenî, Raman û îfadeyê binpê dikin û li ser internetê mafên dîjîtal û nepenîtiyê tehdît dikin hene. Ji 50 madeyan pêk tê ku cezayên şidandina weşangeriya naverokê ya li ser internetê ku rayedar mûxalîf dihesibînin, dihundirîne. Her wiha di vê qanûnê de ji Bo her kesê ku naveroka dîjîtal diweşîne, bi mebesta "hilweşandin a guhertina rejîmê ya li dewletê" yan jî "xerakirina prestîja dewletê û zerardayîna yekîtiya neteweyî, ceza û cezayê pereyan li her kesî tê birîn." (Frary, 2022; AlAshry, 2023).

Ji Adara 2011'an ve Tora Sûrî ya Mafên Mirovan girtina 176 kesan ji aliyê rejîma Sûriyê ve tomar kir, di nav de 21 Jin, li ser bingeha Qanûna Sîber tawanan Di nava vê de hejmarek rojnamevan, rojnamevanên hemwelatî û xebatkarên çapemeniyê hene. Ev Girtin di navbera 18'ê Nîsana 2022'an û Gulana 2024'a de di navbera îxlalkirina qanûnan de pêk hatine. Ji bilî van girtinan, her çar dezgehên ewlehiyê şaxekî wan ê taybet heye ku çavdêriya çalakiya medyaya dengî, çap û dîtbarî ya herêmî û navneteweyî dike, her wiha medyaya civakî jî.

Pêşketina rojnamegeriya lêpîrsînê li Sûriyê

Têgeha rojnamegeriya lêpîrsînê di cîhana erebî de ramanek nûjen e û ji ber nebûna hawîrdoreke demokratîk ku divê piştgiriya vê forma hunerê ya taybet bike, hêdî hêdî derket holê. Di konferensa Navneteweyî ya Rojnamegeriya Lêpîrsînê de li Cenêvê di sala 2009 'an de lêkolînên wêrek ên ji welatên cuda hatin ronîkirin û berevajiyê wê berhema sînordar li welatên Erebi û Başûr ku girêdayî azadiya sînordar a li wan herêman e (Bebawi, 2019).

Di destpêkê de, ezmûnên lêpîrsînê bi kesane û sporadikally ji hêla rojnamegerên ku hewl didin ku şêwazek nû ji Bo rojnamegeriya Erebi pêşkêş bikin. Ev yek li Sûriyê bû heta ku hewldanên rêxistinî ji derveyî welat derketin, bi damezirandina rêxistina Nûçegihanên Erebi ji Bo Rojnamegeriya Lêpîrsînê (ARIJ) di sala 2005'an de Urdun, Lubnan û Sûriye vedihewîne. ARIJ armanc dike ku çanda rojnamevanîyê ya lêpîrsînê li cîhana Erebi bi pêş bixe û heta sala 2009'a fona lêkolînan li neh welatên Erebi peyda bike. Di sala 2010 'a de bi hevkarîya Navenda Navneteweyî ya Rojnamevanan ji Bo danasîna rojnamegeriya lêpîrsînê bi rêya avakirina yekîneyên pispor li Urdun, Filistîn û Misrê bernameyek hate destpêkirin (AlAshry, 2024; Amanda, 2021).

Rojnamegerên li Sûriyê karî di rojnamegeriya lêpîrsînê de perwerdeyê bibînin, heta ku ew ji lêpîrsînên siyasî yê hesas ên ku gendeliyê derdixin, dûr ketin. Tevî van pîrsgirêkan, rojnamevanên Sûriyeyî di rojnamegeriya lêpîrsînê de (ARIJ, 2017) . Berî qeyrana Sûriyê, çend lêkolîn ji aliyê rojnamevanên Sûrî ve hatin Kirin ku di rojnamegeriya lêpîrsînê de ji ARIJ perwerde dîtibûn . Yek ji têbîniyan balê dikişîne ser nexweşxaneyên herêmî yê paşguhkirî û rê li ber destwerdana hikûmetê û avakirina komîteyê herêmî ji Bo çareserkirina vê pîrsgirêkê vedike (Peralta García & Ouariachi, 2021).

Indeksa raporkirinê ya lêpîrsînê ku ji aliyê ARIJ'ê ve hatiye weşandin eşkere kir ku di navbera salên 2010 û 2013'an de piraniya lêpîrsînên ku rêxistinê piştgirî dane wan ji Urdun, Misir, Filistîn û Yemenê bi 56 lêpîrsînan hatine, 17 ên mayî jî li welatên din ên Erebi belav bûne û sûriye jî di nav de ye. Raportê lêkolînewey Sûriya le sêyem le sallî 2010 heta 2012, be 7 lêkolînewe, 17.5% le kotayî lêkolînewe kanî Erebi.

Ev yek giringiya rojnamegeriya lêpîrsîna Sûrî di wê serdemê de kêmtir nake, lê wek rengvedana çarçoveyê berfirehtir di cîhana erebî de kar dike. Raportên lêpîrsîna Sûrî di navbera salên 2015 û 2017'an de ji sedî 10 lêkolînên ku ji aliyê ARIJ ve hatine weşandin, ji sedî 10 li paş Misrê (% 20), Tûnis (% 15), û Filistîn (ji sedî 15) û wekheviya Urdun, Lubnan û Yemenê ji sedî pêk tê. Ev yek ji bo rojnamegeriya lêpîrsînê ya Sûriyeyê piştî paşveçûnên bi salan hêdî hêdî başbûnê nîşan dide.

Di sala 2016'an de yekîneya lêpîrsîna Sûriyê Sirac ji aliyê sê rojnamevanên ku li derveyî welat dijîn ve hate avakirin, piştî mînakê yekîneyên lêpîrsînê yê Iraqê NRJ

di sala 2011'an de, Komeleya Rojnamegeriya Lêpîrsînê ya Fasê û weqfa Lîbya ya lavên rojnamegeriya lêpîrsînê di sala 2015

Rojnamevaniya lêpîrsîna Sûrî li Rex Pêşveçûnên rojnamegeriya vekolînerî ya Erebbê pêşve çû. Sîraj heta sala 2018'an 30 rojnamevanên herêmî û rojnamevanên hemwelatî perwerde kiribû û xelata bernameya mamostetiyê ji tora Rojnamevanên Navneteweyî wergirtibû û bi vî rengî hilberîna domdar a raporên lêpîrsînê bi dest xistibû. Weqf niha ji 5 saziyên navneteweyî piştgiriye werdigire da ku piştgiriye bide raporta lêpîrsînê ya Sûriyeyê û salane 10 heta 12 çîrokan ji herêmên cuda yên Sûriyeyê diweşînin (Harris & Williams, 2018).

Rojnamegeriya lêpîrsîna Sûrî ji Bo beşdarî pirojeyên navneteweyî bibe, bi hevkarîya konsorsiyuma navnetewî ya rojnamevanên lêpîrsînê (ICIJ) û projeya raporkirina tawan û gendeliyê ya organîzekirî. Hevkarîya wan ya dawî projeya Dubai Keys bû, lêpîrsînek ku di Gulana 2024an de bi hevkarî di navbera Sîrac û Daraj de hatibû weşandin.

Dijwarî rojnamegerî lêkollînewe le Sûriya

Di çapemeniya rojane de nûçe û mijarên têkildarî şerê Sûriyeyê û encamên wê cih girt. Materyalên rojnamegeriyê niha ne bi yekbûna hêmanên wan a jî kalîteya berhema medyaya wan, lê bi rastbûna naveroka ku hatiye weşandin û karîna wê ya bandorkirin û paşvegerandinê di nav wergirên xwe de tene darizandin. Profesyonelîzma ragihandina rojnamegeriyê û yekkirina hêmanên hilberê di eşkerekirina rastiyan de bi derxistina rastiyan veşartî û derewandina li pişt nûçeyan Naha berbiçav e.

Kaos û şikestina qanûn û nîzamê ya li Sûriyeyê, li gel şerên desthilatdariyê yên di navbera partiyên cuda de yên ji Bo kontrolkirin û serdestiyê, bi taybetî di nava fraksiyonên şer dikin de, di nava platformên cuda yên medyayê de rê li ber zêdebûna nûçe û raporên vekir. Vê yekê pêwîstî bi rojnamegeriya lêpîrsînê li Sûriyê - lêgerîn, lêpîrsîn û verastkirina agahî, ramanên ceribandin, hîpotez û rojnamegeriyê afirandiye û di dawiyê de rastiye bi delîlên belgekirî derxe holê û berpirs, siyasatmedar, lîstikvan û aliyên din ên têkildar berpirsyar bigire (Al Ibrahim, 2018).

Di bersiva van pirsgirêkan de, rojnamevanên Sûriyeyê û nûçegihanên lêpîrsînê di bin banê Yekîneya Ragihandina Lêpîrsîna Sûrî - Siracê de hatin cem hev. Nebûna rojnamegeriya bi bandor di Sûriyeyê de sedema yekemîn a damezirandina vê toreya bû wekî yekemîn yekîneya ragihandina lêpîrsînê ya Sûriyeyê di destpêka sala 2016'an de. Di herikîna berdeham a nûçe û zanyariyan de, li gel metirsiyên rojnamegerên li ser erdê, ji bo çavdêrî û piştrastkirina agahiyan, ekîbeke taybet pêwîst kir. Sîrac rastî gelek zehmetiyan hat, di nav de rîskên ewlehiyê, ji ber ku

Sûriye di warê azadiya çapemeniyê de di rêza nebaş de ye. Xebatên rêxistinê rastî - kontrolkirin, rastkirina agahî û dîmenan û piştrastkirina hesabên şahidan di nav hawîrdora agahdariya tevlihev û nakok de li Sûriyê pêk tê. Tehdîdên ku berdewam dikin ji aliyê rojnamegeran ve, gelek kes hatine binçavkirin an jî kuştin, metirsiyên nûçegîhandina li herêmê radixe ber çavan.

Zehmetiyên rojnamegeriya lêpîrsînê dem û hewildanên pêwîst û her wiha mesrefên darayî dihewîne. “Sirac” salane nêzîkî 20 lêkolînan çêdike, ku di dezgehên ragihandinê yê navneteweyî û herêmî de wekî “Pasevan”, “OCCRP”, û “ronahiya xaniyê”, li gel hevkarîyek bi malpera “Daraj çapemenî” re bi erebî têne weşandin.

Yek ji pîrsgirêkên herî girîng jî qedexeyên ewlekarî û siyasî ne. Ji ber ku rejîmên siyasî hewl didin medyayê kontrol bikin, li ser rojnamegeriya azad û bi taybetî jî rojnamegeriya lêpîrsînê sînorên zelal hene û ev jî dike ku rojnamevanên serbixwe bi serbestî bixebitin. Plansaziya ewlehiyê berî destpêkirina raportek lêpîrsînê girîng e, ji ber ku rîskên ewlehiyê yê potansiyel divê bi karanîna formeke taybetî ya sêwirandî were nîrxandin da ku asta rîskê diyar bikin. Rîsk ji çîrokekê heta çîrokeke din diguhere û carinan dibe ku ji bo ewlehiya rojnamegeran divê dev ji lêpîrsînan were berdan. Lêbelê, di rewşên din de, rîsk bi bandor têne birêve birin, her çend encamên nakokî û gefên li dijî tîmê (Nesser, 2024).

Çavkaniyên ji Bo şer vekiin û pevçûnê vedihewîne

Vekolînên jêderên vekirî bi taybetî di dema şer û pevçûnan de girîng in û roleka mezin di vedîtinê de dilîzin.

Geşedanên di teknolojiya ragihandinê de, di rojnamegeriyê de şoreş Kirin, dema rêbazên kevneşopî ne gengaz in, derfetên nû yê lêpîrsînê vebûn. Ev nîşan dide ku di rewşên pevçûnê de, ku îhtîmalek mezin a xapandinê heye, mirov ne mecbûr e ku tenê bi îdiayên alîgir ên kesên têkildar a jî agahiyên şaş ên kesên neagahdar ve girêdayî be. Li Şûna vê, daneyên deng-dîtbarî yê mexdûr, şahid a jî sûcdar dikarin ji Bo rastandina serbixwe werin bikaranîn. Bikaranîna gelemperî ya smartphones û belavbûna medyaya civakî tê wateya ku piraniya çalakiyên mirovî dikarin werin Girtin û lêkolîn Kirin, wek şahidê dijîtal xizmet dikin. (Ahmad, 2024)

Aliyê aborî yê bikaranîna çavkaniyên vekirî: Dema ku çavkaniyên mirovî di raporta kevneşopî de hêja ne, pêşveçûnên dawî bûne sedema rojnamegeriyê ku bêtir xwe dispêrin naverokên bikarhêneran. Ji ber tengasiyên aborî gelek rêxistinên nûçeyan neçar man budçeyên xwe kêmkirin, bi veguheztinên derve û raporkirina lêpîrsînê ya herî zêde bandor lê bûye.

Rehenda ewlehiyê: Di gihîştina ewle ya cihên balkêş de kêmbûnek çêbûye, dema ku aktorên dewlet û ne-dewletê dest bi karanîna medyaya civakî û vîdyoya dijîtal kirine da ku çîroka xwe kontrol bikin, li şûna ku nûçegihanên biyanî ji Bo nûçeyên erênî bigirin. Rojnamevanên ku demekê weke teşhîr a jî gefxwarinê hatin dîtin, êdî jêneger tên dîtin. Li Sûriyeyê rejîma Esad, çeteyên dewleta Îslamî û el Qaîdeyê gef li rojnamevanan xwarine yan jî bi kar anîne. Rejîma Esad bi kontrolkirina gihandina malperê û hedefgirtina nûçegihanên bêdestûr sînordar dike. Kuştina nûçegihanê rojnameya Yekşem car Marie Colvin û New York Carên Anthony Shadid li Sûriyê rê li ber rexne û dozek li dijî rojnameyan vekir û rêxistinên nûçeyan bêy erêkirina rejîmê dudilî bûn ku rojnamevanan bişînin. Li gel ku erêkirin destgirtin û hin parastinê dide, her wiha serxwebûn û tevgera rojnamegeran jî sînordar dike. (Smith, 2018)

Şerê Sûriyê balê dikişîne ser dîmenên şahidan ên di raporkirina pevçûnê de û eV yek jî dibe sedema hewldanên profesyonelkirina rojnamegeriya vekirî- çavkaniyek lêpirsînê. Ajansên nûçeyan ên global ên mîna New York Times, BBC Afrîka Eye, BBC Rojhilata Navîn, Kanal 4, Al Jazeera, ProPublica û NBC nûçeyên bi çavkaniyeke vekirî tevli xebatên xwe kirin. Ev nêzîkatî dihêle ku EW bi rêbazên kevneşopî ve pirsgerêkên berfirehtir ên ku bi rêbazên kevneşopî nayên peyda Kirin û teknîkên lêpirsînê yên nûjen û hevkarîyê teşwîq dike. (Ristovska, 2022).

Qeyrana pêbaweriyê: Rojnamegerî bêsînor be jî, bi qeyrana baweriyê re rû bi rû ye. Nebûna bawerîya bi pişeyê ne nû ye; Li gorî Endeksa Veracity ipsos MORI, rojnameger li Brîtanyayê di nav pênc pişeyên herî kêr pêbawer de dimînin. Ev ne alîye ku nûçegihanên cidî sernavê "rojnamevan" bi kesatîyên tabûîd û medyaya civakî re parve bikin ku ne dilsozê dadperwerî û rastîyê Ne. Rojnamevaniya vekirî - çavkaniya wê dikare gelek ji van krîzan bi sererastkirina girîngiya rastîyan û tekezkirina rastîyan ve eleqedar bike Ji Bo gelek ji van nûbûnan katalîzatorê wê şerê li Sûriyê bû. Bi saya smartphone û medyaya civakî eV pevçûn bûye yek ji baştirîn belgeyên dîrokê (Ahmad, 2024).

Lê belê şer di heman demê de rê li ber kampanyayeke dezenformasyonê ya bê emsal vekir. Rejîma Esad bi înkarkirina vîzeyên ji bo rojnamevanên ku weke ne sempatîzan dît û gef li rojnamevanên bêdestûr xwar, hewl da belgeyê kontrol bike û ev yek kir ku nûçegihaniya serbixwe xetere bike. Ev, bû sedem ku zêdetir sazîyên nûçeyan xwe bispêrin naverokên ku bikarhêner hildiberînin, dema bikêrhatî be jî, rîska manîpulasyonê hildigire. Lêkolîna çavkaniya vekirî amûrên ku materyalên bihîstyarîyê verast bikin û şaşîyên çewt ji holê rakin (Koettl et al, 2019) . Van nûbûnan alîkariya civaka navneteweyî kir ku astengiyên li ber edaletê yên ji aliyê sûcdaran ve hatine afirandin, derbas bike.. Di sala 2017'a de dadgeha tawanan a navneteweyî yekemîn îdîanameya xwe li ser bingeha delîlên çavkaniya vekirî li dijî mîrê şer ê Lîbyayê Mehmûd El-Werfallî ji ber kuştinên bêdaraz derxist. Vê yekê jî bandoreke erênî li rojnamegeriyê kir, di nav rojnamegerên kevneşopî de jî hêz û çavnebariya mezintir teşwîq kir. EW sînoren çavkaniyên mirovî yên kevneşopî

nîşan Daye, ku dikare bibe alîgir û carinan jî dezenformasyonê belav dike (Ahmad, 2024).

Sînorên rojnamegeriya çavkaniya vekirî: Lêpîrsîna çavkaniya vekirî, ku ji hêla pêdiviyên rojnamegeriyê ve tê sînorkirin, dibe ku hewcedariyên ragihandinê yê çêkerên dîmenên şahidan pêk neyne. . Ji Bo ku dengên cihêreng bikaribin xuyanî bibin, dibe ku EW hewcedariyên xwe bi temamî nas neke a jî bi awayekî bibandor çareser neke. (Ristovska, 2022).

Rêberiya exlaqî di vekirî de - Rojnamegeriya çavkaniyê di xaniyên medyayê de

Di nûçeyên nûçeyan de li ser avahiyên rojnamegeriya etîk-vekirî û bi sînor edebiyata akademîk heye. Piraniya lêkolînan di raporta lêpîrsînê de balê dikişînin ku rêxistinên rojnamegeriyê lêkolînan dikin, balê dikişînin ser ragihandin, zelalî û rastîyê.

Disalên dawî de, piştî şoreşên sala 2011'an, di bin organîzasyonên cudayên lêpîrsînê de lêpîrsînên bi çavkaniyeke dijîtal zêde bûn. Ev sazî xwe dispêrin agahiyên ku her kes dikare ji înternetê bigihîje, wekî çavkaniya vîdeoyan, wêneyan, û daneyên din ji medyaya civakî. EW cihên bûyeran bi berhevdana wêne û vîdyoyên wêneyên satelîtê, ji Bo tomarên hikûmetê yê kûr ên min, û ji hêla lêkolînerên dadrêsî, lêkolînerên mafên mirovan û rojnamegeran ve zêde bûne (AlAshry, 2024a). Dîrektîfên êşkere yê derbarê bê ka di senaryoyên cuda da kîjan teknîk a jî amûr divê werin bikaranîn kêmin. Dema ku Al - Jazeera û Bellingcat belgeyên ku nêzîkatî û rêbazên xwe diyar dikin weşandin, rêberiyêke taybet di derbarê exlaqê pêvajoya lêpîrsînê de, nemaze di rewşên mîna lêpîrsîna Rûsya û Ukraynayê de (2022), pêwîst e (Pournis, 2022).

Edebiyata li ser rola nûçegihanan a di mijara nepenîtiya rojnamegeriyê de, nîşan dide ku kodên exlaqê wek amûrên berpirsiyariyê yê pir girîng in. Ew pîrsgirêkên ku di raporta lêpîrsînê de rû bi rû dimînin, wekî neheqiyên ji ber bêkêmasî, rastkirina neheq, a nepisporiya lêkolîne, fîzîkî, dijîtal and jî psîkolojîk, û heqaretên rûmeta mirovan. Rêbernameyên exlaqî yê ku ji Bo biryarên exlaqî bi pêş ve bibin, bi awayên ku zirarê didin kes, civak, rêxistin û civakê bi piranî tene çêkirin (Bebawi, 2019).

Divê ewlehî ji bo lêpîrsîneran pêşiyê be, di nav de ewlehiya hemî aliyên wekî tîmê wan, sûcdaran, kesên hişyar, qurbanî, û endamên malbatê, çî lêpîrsîn rojnamegerî,

hiqûqî, an jî parêzvanî ye. Fikrên ewlehîyê, divê başbûna fîzîkî, dijîtal û psîkososyal a hemû kesên ku bi awayekî potansiyel hatine tesîrkirin, di hewînê. Anonymization û pseudonymization dibe ku ji bo parastina nasnameyan û başbûna qurbanan, şahidan, û çavkaniyên din (Ashdown, 2022). Lêkolîna rast ji bo pêkanîna edaletê û zêdekirina pêbawerîya lêpîrsînê çavkaniya vekirî ya dijîtal pir girîng e. Bo nimûne, girîng e ku mirov cihêrengiya di nava tîmê de di warê zayend, etnîsîte, ziman û qadên din ên pîsporiyê de binirxîne (Bebawi, 2016).

Parastineke kalîteyê ya zêde, ceribandina gelek hîpotezên xebatê an jî îspatkirina “hîpoteza betal” e. Dema parêzer dikarin gelek teoriyên dozekê test bikin, dibe ku rojnameger balê bikişînin ser “raporkirina li dijî çîroka xwe.”. Ji ber vê yekê, karê lêpîrsînê divê ji bo piştrastkirina rastî divê were nirxandin (AlAshry, 2023).

Rastkirina agahdariya dijîtal bi taybetî girîng e, ji ber ku wêne, vîdyo, û naveroka din a online dikare tête çewt, dijîtal, dijîtal, an jî ji hêla zehfê çêkirî ve tene afirandin. Nirxa hevpar a sêyem di nav lêkolînerên çavkaniyek vekirî de rûmet e, têgeheke navendî ya çarçoveya mafên mirovan a navneteweyî ye. Rûmet lazime rêz ji maf û hêjayiyên hemû kesên ku tevî lêpîrsînekê bûne were Girtin (Carson, 2019). Dibe ku rûmet di lêkolînê çavkaniyên vekirî de bi awayên cûrbecûr têkildar be, wekî naskirina “karkeriya nedîtbar”, da ku mexdûrên ku di avakirina pêşiyên lêpîrsînê de rolek bilîzin û ji lêpîrsînê sûd werbigirin, bi baldarî beşdaran hilbijêrin, li hev bikin da ku daneyên hestiyar ji medya civakî bikar bînin, û gelek perspektîfên ji bo kêmkirina biyaniyan û mezinkirina nûneriyê. (Zamith, 2023).

Metodolojî

Ev lêkolîn metodolojiya lêkolînê ya wesfê bi kar tîne, ku ji bo lêkolîna kompleks, cewhera subjektîf a vekirî - Çavkaniya Îstîxbaratê (OSINT) di raporkirina lêpîrsînê de, bi taybetî di çarçoveya dema şer de tê bikaranîn. Metodolojî ji du pêkhatiyên sereke pêk tê:

1. Analîza lêkolînê weşandî

Analîzeke berfireh a lêpîrsînê heyî ku OSINT weke amûreke bingeîn bi kar anîne, wê werin Kirin. Ev analîz dê ji bo tespîtkirina nimûne, pratîkên çêtirîn, û diwariyên ku bi karanîna wê re di raporkirina lêpîrsînê de di dema şer û pevçûnan de têkildar dike.

2. Ji 29 rojnamevanên Sûriyeyî anket

Lêkolîn dê ji bo komê ji 29 rojnamegerên Sûriyeyî were birêvebirin da ku perspektîfên pêşîn li ser bikaranîna OSINT di nûçegîhaniya lêpîrsînê de di dema şer de bi dest bixin. Ev nimûne dê rojnamevanên ku bi awayekî çalak beşdarî xebatên xwe yên li ser pevçûnên li Sûriyê dibin, di ezmûn, zehmetî û stratejiyên xwe de ji bo bikaranîna OSINT di xebatên xwe de agahdariyên binirx pêşkêş bikin.

Armanca lêkolînê

Armanca vê lêkolînê ew e ku mirov lêkolîn bike ka OSINT çawa ji hêla rojnamevan û analîstên di raportên lêpîrsînê de di dema şer de tê bikaranîn, bi taybetî li ser pevçûnên li Sûriyê berdewam dike.

- Rola OSINT'ê ya di raporkirina lêpîrsînê de lêkolîn bike: Lêkolîn bikin bê ka amûr û teknîkên OSINT'ê çawa ji bo derxistin û piştrastkirina agahîyan alîkar in.
- Metodolojiyê fêm bikin: Rêbazên ku rojnameger a jî OSINT di nav xebatên xwe yên lêpîrsînê de bi kar tînin, lêkolîn bikin.
- Tesbîtkirina amûran: Amûrên ku bi gelemperî ji aliyê rojnamegeran ve tên bikaranîn, nas bikin û binirxînin.
- Diwariyên ku ji hêla rojnameger û analîstan ve rû bi rû ne: Têgihîştina astengiyên ku li Sûriyê ji hêla pratîstan ve tên, wekî astengên ji hukûmetê û qanûnan.

Di serî de: Analîzeke lêkolînên weşandî

Analîza lêkolînên weşandî

Di sala 2023'an de Navenda Ragihandin û Azadiya Ramanê ya Sûriyeyê, li herêmên cuda yên bandorê li Sûriyê dike, li ser rojnamevaniya lêpîrsînê bernamayeke perwerdeyê da destpêkirin. Di çarçoveya vê bernamayê de rojnamevanên Sûriyeyî, hem Jin û mêr, şeş parçeyên rojnamevaniyê berhem anîn.

Welatî şerê buhabûnê li ser dermanan di navbera wezareta tenduristiyê ya Sûriyeyê û hilberînerên herêmî de rû dide

Balindeya dawûyan

#	Sernavê raporê
1	<u>Di bédengiyê de êşê dikişîne:</u> Nexweşên penceşêrê li Bakurê Sûriyê bi rehma xaçperestan
2	<u>hişmendiya netemam</u> Mifredata dibistana seretayî ya Sûriyeyê der barê aloziya avê ya pêşerojê de agahî tune ne
3	<u>Sûka dermanan</u> Welatî şerê buhabûnê li ser dermanan di navbera wezareta tenduristiyê ya Sûriyeyê û hilberînerên herêmî de rû dide.
4	Qirêjiya avê tehdît dike <u>Bes 1:</u> Koçberên li kampên Idlibê û metirsiya kolerayê li bajarê Qamişlo <u>Bes 2:</u> Qamişlo û tirsra kolerayê
5	<u>Mirovên ji dê û bavên nediya, ji perwerdeyê bêpar in</u> Zarokên dirêj ên “ Şer “ jî mezin dibin ... Jidayikbûnên ne qeydkirî derketina dibistanê û xebitandina zarokan xirabtir dike
6	<u>Li Bakurê Sûriyeyê perwerde:</u> Meyla ji bo taybetkirina perwerdeyê û kêmasiya rêveberiya wê: Berfirehkirina gapê di navbera xwendekar û dibistanên li Heleb û Idlibê de

Bi bikaranîna metodolojiya analîzkirina naverokê, em armancê dikin ku diyar bikin ka rojnamegerên ku şeş lêpîrsînên ku çêkirine girêdayî çavkaniyên vekirî ne û çavkaniyên fermî ne da ku materyalên hatine weşandinê temam bikin. Ev navnîşan pîrsa lêkolînê ya yekem e: Rojnamevanên lêpîrsîner ên Sûriyeyî di xebatên xwe de çavkaniyên vekirî heta çiradeyê bi kar tînin? Amûra sereke ya analîzkirina naverokê, sîstema kategoriyê ye ku her hêmanên lêkolînê organîze dike. Ev rêbaz subjektîf e, ne hişk e û di her lêkolînê da dikare bi awayekî objektîf were piştrastkirin, ewledarî û rastbûn pêk were. Di lêkolîna xwe de em li ser du kategoriyên sereke disekinin: çavkaniyên mirovî û çavkaniyên vekirî (Kohlbacher, 2006).

Di nava çavkaniyên vekirî de, jêrkategoriyên jêrîn hene. Bînkat, di bin çavkanî û amûrên vekirî de 15 kategoriyên pênasê dike, hin ji wan jî bo rastandina wêne û vîdeoyan, her wiha rêbernameyên perwerdeyê yên online û amûrên arşîvîkirinê tên bikaranîn. Rêberî Al Jazeera pênc kategorî serekî radigehîne, ke keştî û firoke, databasên çekan, databasên kompanyayan, û wêneyên satelîtê. Her wiha tevî civakî û amûrên rastkirina dûmen û vîdeoyan jî cih digirin. Piştî wê yekê, hevpeyvîn hatin Kirin da ku di raporta xwe ya lêpîrsînê de çavkaniyên vekirî bi kar bînin, jî bo pîrsîrêkên ku jî hêla rojnamegeran ve rû bi rû dimînin, kûrtir bibin. Ev navnîşana pîrsa lêkolînê ya duyem e: Çi astengî di bikaranîna çavkaniyên vekirî di rojnamegeriya lêpîrsînê de li Sûriyê hene?

Bi lêkolîna girêdayîbûna rojnamegeran bi çavkaniyên vekirî û lêkolînkirina zehmetiyên ku ew rastî wan tên, em dikarin pêşniyarên pratîk pêşniyaz bikin da ku çandê çavkaniyên vekirî di hilberîna rojnamegeriyê de bi kar bînin, nemaze di xebatên lêpîrsînê de. Metodolojiya jî bo daneyên analîzkirina naverokê tête xwendina materyalên rojnamegeriyê, her çavkaniya ku di nivîsê de tê tesbît kirin, û kategoriya wê wekî çavkaniyek mirovî an çavkaniyek vekirî. Çavkaniyên ku bi awayekî vekirî nehatine behskirin, jî derve dihên hiştin. Hevpeyvîn bi rêbaza Copeland ve tên analîz kirin, ku bi naveroka hevpeyvînan re bi rehasing, gelemperî kirin û xalên sereke lihevanî kurt dike (Copeland, 2014).

Bi sentezkirina agahiyên ku bi analîzên naverokê û hevpeyvînan hatine komkirin, em dikarin encam bidin û jî bo pêşxistina bikaranîna çavkaniyên vekirî di rojnamegeriya lêpîrsînê de li Sûriyê.

Lêkolîna pêşîn

Navnîşana lêpîrsînê: Bêdeng nalîn: Nexweşên penceşêrê li Bakurê Sûriyê bi rehma xaçperestan

Di çarçoveya lêpîrsînê de bal kişand:

Lêkolîn li ser rewşên xitimandî yên ku nexweşên penceşêrê li Bakurê Sûriyê rû bi rû mane û bi taybet li herêmên di bin kontrola opozîsyona Sûriyê û Rêveberiya Xweser de lêkolîn dike. Ev nexweşji ber kêmasiya giran a dermanan, kêmasiya tesîsên pîspor ên tenduristiyê û ji ber girtina deriyên sînor ên bi navber, li welatên cîran rê li ber tedawiyê vekirine. Lêpîrsîn tekez dike ka ev pîrsgirêk çawa di xirabûna lênihêrîna nexweşan de li herêmek ku ji hêla pergalek tenduristiyê ya têkçûyî ve hatî xetimandin re têkildar e.

Analîza naverokê:

Lêpîrsîn bi tevahî 29 çavkaniyên ku her du agahî û wêne jî di nav de hene, bi zelalî çavkaniya her yekê nîşan dide. Lêkolînek girîng a ji analîzê tenê 9 ji 29 çavkaniyan (% 31) pêk tê, bi çavkaniyên vekirî ve girêdayî ye. Ev çavkaniyên vekirî bi piranî ji bo berhevkirina agahiyên arşîvê ji rûpelên medyaya civakî (3 çavkanî), arşîvên rojnameyên online û malperên sazûmaniyê yên wekî navenda Firatê ji bo lêkolînan dihatin bikaranîn. Her wiha çavkaniyên fermî yên mîna malpera Neteweyên Yekbûyî û malpera fermî ya Encumena Niştîmanî ya Kurd ji bo piştrastkirina lêpîrsînê hatin bikaranîn.

Lêkolîn bi çavkaniyên mirovî bi daneyên çavkaniyên vekirî ve girêdayî ye, yekkirina hesabên jiyana rastîn ji nexweşên bandor, karbidestên tenduristiyê, û rayedarên herêmî ji bo pîrsgirêkên krîtîk ên ku ji hêla nexweşên penceşêrê ve li herêmê rû didin, nîşan dide. Lêkolîn balê dikişîne ser bandorên tevlihev ên pevçûnên siyasî û sînoordarkirina sînoran li ser binesaziya tenduristiyê ya xirabûyî, hişt ku nifûsên bêparastin, wek nexweşên penceşêrê, her ku diçe îzole dibin û hewcedariya wan bi lênihêrîneke krîtîk heye.

Lêpîrsîna duwem:

Navnîşana lêpîrsînê: Hişmendiyeke ne tamam: Dersên dibistanên seretayî li Sûriyê Kêm agahî hene ku behsa aloziya avê ya pêş dike

Di çarçoveya lêpîrsînê de bal kişand:

Di vê lêkolînê de tê lêkolînkirin ku gelo dersên dibistanên seretayî yên li Sûriyeyê bi taybetî di çarçoveya guhertina avhewayê û pevçûnên dewam dikin de pîrsgirêka zextê ya krîza avê bi têrkerî eleqedar dike yan na. Bi ava ku di dema şer de her ku diçe zêdetir tê çekkirin, pîrsên lêpîrsînê tê kirin ku zarokên Sûriyeyî li ser xetereyên ku ji ber kêmbûna avê xwedî hişmendiyeke têrker in an na. Her wiha lêkolîn dike ku gelo naveroka wan a perwerdeyê agahiyên berfireh der barê bandora pîrsgirêkên avê li ser tenduristî, çandinî û aborî de dide yan na.

Analîza naverokê:

Di lêpîrsînê de cihêrengiya 20 çavkaniyan tê bikaranîn û tê de îstîxbaratên ji pîrsnameyeke ku 60 çavkaniyên mirovan tê de cih digirin hene. Di nav 20 çavkaniyan de 13 wekî çavkaniyên vekirî, platformên lêkolîn û xwendinê yên berfireh, malperên fermî yên her du rêxistinên herêmî û navneteweyî yên wekî rêxistina tenduristiyê ya cîhanî û banka cîhanî û rûpelên Facebookê yên fermî yên saziyên hikûmî (wek mînak wezareta tenduristiyê ya Sûriyeyê) hatine dabêşkirin. Her wiha lêpîrsîn ji sazî û platformên nehikûmî yên ku di nav de malpera hişyarkirina zû, ava Fanack û Enstîtuya Çavkaniyên Cîhanê jî cih digire.

Ya ku vê lêpîrsînê bêhempa dike, ew e ku bi rêya çavkaniyên vekirî xwe bigihînin materyalên perwerdeyê yên têkildar, li ser analîzên mufredatê hûr dibe. Di lêpîrsînê de girîngiyeke mezin di naveroka perwerdeyê ya heyî de derket holê ku mufredatên dibistanên seretayî yên li Sûriyeyê di mijara krîza avê ya dema pêş de ne xwedî agahiyên krîtîk in. Ev kêmasî xwendekaran bê amadekarî dihêle ji bo zehmetiyên ku dê rû bidin, nemaze der barê rola avê di tenduristiya giştî de, mayîndebûna çandiniyê û aramiya aborî li herêma.

Vekolîn pêdivî ye ku reforma dersê ji bo çareserkirina tevliheviyên krîza avê û piştrast bike ku nîfşên pêşerojê bi zanebûna ku hewce ne ku di van pîrsgirêkan de bigerin.

Lêpîrsîna sêyem

Navnîşana lêpîrsînê: Welatî ji ber diywariya şerê buhabûnê li dijî dermanan di navbera sûriyeyîyan de Ministry of Health and Local Manufacturers

Navenda lêkolînê:

Ev vekolîn li ser nearamiya di sektora dermanan a Sûriyê de ye, ku di navbera wezareta tenduristiyê û hilberînerên dermanan ên herêmî de nakokiyêke buhabûnê çêbûye û di encamê de derman kêmtir bûne. Tevî zêdebûna hejmara kargehên dermanan li gorî astên beriya sala 2011'an, ev nakokî bûn sedem ku kargeh peydakirinê rawestînin û di encamê de hişt ku welatî zirarê bistînin.

Analîza naverokê:

Lêkolîn ji nêzîkî 28 çavkaniyan pêk tê, tevî zanyariyên ji pirsnameyekê ku 10 bijîşk û dermanfiroş ji parêzgehên Sweida û Tartous ê beşdar bûn. Pîraniya referansan çavkaniyên vekirî ne, 20 çavkaniyên ku di lêpîrsînê de hatine bikaranîn. Ancak bu açık kaynaklardan yarısı arşivli web sitelerinden ve elektronik gazetelerden toplamış olan ikincil bilgilere ve Di malperên destpêkê yên behsa wê tê kirin de nûçeyên Sûriye, El-Erebî El-Cedîd, El-Thawra, Sûriye TV, El-Meşhed online, El-Baas, Enab Beledî, Sûriyê Bi hev re, El-Weten û El-Hal hene. Ji bilî malperên nûçeyan, vekolîn behsa du platformên lêkolînê yên mîna laboratûwara lêkolînê jakusz spacetech û her wiha rêxistinên hikûmetê û çavkaniyên navneteweyî yên fermî yên wekî malpera fermî ya hikûmeta Sûrî û malpera rêxistina tenduristiyê ya cîhanî dike.

Lêkolîn balê dikişîne ser girîngiya hebûna dermanên guncaw ji ber nakokiyên buhabûnê û balê dikişîne ser encamên berfireh tir ji bo tendirûstîya gel. Bi giranî li ser şerê desthilatdariyê yê di navbera hilberînerên herêmî û rêzîknameyên hikûmetê de, nêrîneke berfireh pêşkêş dike bê ka pevçûnên siyasî û aborî çawa bi kêmasiyên krîtîk re rû dane û bi vî rengî zorê dide welatiyan ku li sîstema tenduristiyê ya ku her diçe tendurustî lê giran dibe, bigerin.

Lêpirsîna çaremîn

Navnîşana lêpirsînê: Qirêjiya avê welatîyên li kampên Idlibê tehdîd dike û tirsê kolerayê li Qamişlo (Bes 1)

Di çarçoveya lêpirsînê de bal kişand:

Ev lêpirsîn metirsiyên tenduristiyê yê ku ji ber qirêjiya avê di kampên de ji bo koçberên li Idlib a Sûriyê û potansiyela derketina kolerayê li Bajarê Qamişlo radike. Di raporê de bal tê kişandin ser çîroka Harîta El Hamûd a 34 salî ku dema ducanî bû ji ber avê qirêjî nexweşiya kolerayê pê re çêbû. Ezmûna wê nûnertiya qeyrana berfirehtir dike ku bandorê li mîlyonan koçberên navxweyî yê ku di şert û mercên nehsanî de dijîn bi gihîştina kêma a ava paqij dike.

Di lêpirsînê de derket holê ku rêxistina "Koordinatîtorên Bersivdayîna Sûriyeyê" kêmasiyên giran ên di xizmetên av û paqijiyê yê li van kampên de ragihandine. Li bakurê rojavayê Sûriyeyê ji sedî 67'ê avê û pêdiviyên paqijiyê bê cih dimînin, nêzîkî nivê kampên kêmbûna ava paqij a vexwarinê ye. Rapor bal dikişîne ser rewşa xitimandî ya li kampên, ku ava kanalizasyonê vekirî ye, rêveberiya bermahiyan têrê nake û nebûna binesaziya rast tevkarîyê li belavbûna nexweşîyan dike.

Analîza naverokê:

Berhema rojnamevaniyê xwe dispêre 19 çavkaniyên cuda, bi giranî hem li ser çavkaniyên mirovî û hem jî yê vekirî. Çavkaniyên vekirî ji sedî 47 ji tevahiya (9 çavkaniyan) û agahdariya rêxistinên ne-hikûmî (NGO) mîna bijîşkên bê sînor û rêxistina koordinatîtorên bersivdayîna yê Sûriyê jî hene. Çavkaniyên din ên vekirî behsa malperên saziyî yê wekî Tora Hişyariya Zû û rûpelên medya civakî yê hikûmetê mîna rûpela Facebookê ya Rêveberiya Tenduristiyê ya Idlibê kirin. Lêpirsînê her wiha ji malperên lêkolînê yê wekî NCBI û rêxistinên girêdayî NY'yê yê wekî rêxistina tenduristiyê ya cîhanê (WHO) û rêxistina xwarin û çandiniyê jî derxist (FAO).

Ev tevliheviya çavkaniyan dihêle ku lêpirsîn nêrîneke berfireh der barê xetereyên tenduristiyê li van kampên de peyda bike, tê de îşaret bi têkçûna pergala binesaziya heyî û alîkariyê di çareserkirina pêdiviyên kesên koçber bûne de dike.

Beşa lêpîrsînê ya çarem (du)

Navê lêpîrsînê: Qamişlo û tîrsa kolerayê (Beşa duyan)

Di çarçoveya lêpîrsînê de bal kişand:

Di vê beşê lêpîrsînê de aloziya avê li bakurê rojhilatê Sûriyeyê û bi taybet li Bajarê Qamişlo ku şênî ji ber qutbûna bînesaziya kevin û qutbûna kehrebeyê rastî pîrsgirêkên dijwar ên qirêjbûna avê û peydakirinê tî Di germahiya werzîşê de niştêcihên mîna Mihemed Xêr (Ebû Yazan) demeke dirêj li bendê ne ku tenê fasûlî bistînin, ava qirêj kirî ku di encama lehiyên kanalîzasyonê yê di xetên avê de çêdibe Tevî gelek gilî û gazinan jî rayedarên herêmî ji bo çareserkirina van pîrsgirêkan gavên bi bandor neavêtine.

Ji ber bêtehemûliya çavkaniyên avê, welatî gelek caran neçar dimînin avê ji peydakarên nenas bîkin û bi vê yekê re fikarên tenduristiyê zêde dibin. Tevî ku Qamişlo girêdayî gelek stasyonên avê ye jî pîrsgirêka qirêjiya sewalan didome. Vê rewşê hişt ku hin şênî ezmûnên xwe pêk bînin da ku ewlehiya ava xwe diyar bikin. Wekî din, ji ber xemsariyê, kêmkirina herikîna avê ji Tirkîyeyê û qirêjiyê, çemê Ceqceq ê ku carekê pê bawer e, and gelekî gemarî bûye. Cotkarên herêmê bikaranîna vê ava qirêj ji bo avdanê didomînin û tenduristiya gel dixin metirsiyeke mezintir. Di lêpîrsînê de kêmasiya berpirsyarî û destwerdana rayedarên herêmî balê dikişîne ser xwe û krîza tenduristiyê girantir dike.

Analîza naverokê:

Ev lêkolîn bi eşkere behsa 15 çavkaniyan dike, bi piraniya çavkaniyên mirovî, ji sedî 80 (12 çavkanî). Bikaranîna sînordar a çavkaniyên vekirî, malperên rêxistinên nehukûmî yê wekî çavdêriya mafên mirovan, weqfa Hermes ê ji bo jinûve avakirinê û pêşketina domdar û platforma lêkolînê “nîrxandina siyaseta cîhanê.”

Baweriya giran a li ser çavkaniyên mirovan, tecrûbeyên destpêkê û perspektîfên niştêcihên ku bandor li wan bûne, kûrahî û otantîkbûnê li raporê zêde dike. Di vê navberê de, çend çavkaniyên vekirî ji bo peydakirina paşxaneyê pêwîst û naveroka zêde li ser encamên berfireh ên krîza avê tînin bikaranîn.

Lêpirsîna pêncemîn

Sernavê lêpirsînê: Sûriye: Zarokên dirêj “Şer” jî mezin dibin ... Jidayikbûnên ne qeydkirî derketina dibistanê û xebitandina zarokan xirabtir dike

Navenda lêkolînê:

Ev lêpirsîn astengên civakî û hiqûqî yê girîng ku rastî zarokên neqeydkirî li Sûriyê tên, nemaze yê ku têkiliya wan bi malbatên ku têkiliya wan bi DAIŞ'ê re hene, vedike. Çîroka Ehmed zarokê 10 salî wek mînakê ji zehmetiyên ku ev zarok pê re rû bi rû ne, wek stigma, dev ji dibistanê berdide û bi karkeriya zarokan re mijûl dibe. Kêmasiya belgeyên fermî yê Ehmed dibe sedema zordestî û şermizariya li dibistanê, wî neçar dike ku dev ji xwendina xwe berde û dest bi kar bike da ku debara malbata xwe peyda bike. Nebûna qeydkirina sivîl mijareke berbelav e ku bandorê li zarokên malbatên girêdayî DAIŞ'ê dike û di encamê de tecrîd, xizanî û marjînalbûna civakî zêde bûye.

Pêşdarazî bi taybetî ji bo keçên ku hîn bêhtir tecrubeyê dikin dijwar e. Dayikên mîna Um Sûltan ji ber fikarên cihêkariyê xwe ji şandina keçên xwe ya dibistanê venagirin. Tevî hewldanên rêxistinên alîkariyê jî, nediyaarbûna nasnameyan weke astengiyeke girîng dimîne. Di lêpirsînê de her wiha rê li ber bertekên derûnî û bûyera terkkirina zarokan a li kampan vedike ku zarokên ne qeydkirî gelek caran ji mafên bingeîn bêpar in.

Analîza Naverokê:

Di lêpirsînê de li ser 13 çavkaniyan, çavkaniyên mirovan ku piraniya nişka ve pêk tê, hat kişandin. Di nava van çavkaniyan de şهادetên destpêkê yê malbatên mexdûr û xebatkarên alîkariyê hene. Çavkaniyek rapora mafên mirovan e, tevî ku taybetmendiyan rêbaza gihîştinê (mînak, arşîva online, pirtûkxane, an jî neweşandî) nehatin dayîn. Rapor bi giranî xwe dispêre hesabên rasterast, dengên kesên ku rasterast bandor li wan bûne, di heman demê de raporên STKyê û analîzên hiqûqî jî ji bo pêşkêşkirina kontekstê nîşan dide.

şes lêpîrsîn

Navnîşana lêpîrsînê: Meyla ber bi xwemalîkirina perwerdeyê û nebûna rêveberiya wê: Berfirehkirina valahiya di navbera xwendekar û dibistanên li Heleb û Idlibê

Navenda lêkolînê:

Li bajarê Idlibê yê Sûriyeyê dapîra um Hanî piştî ku bavê wan di êrîşa hewayî ya sala 2013'an de hate kuştin û dayika wan dev ji wan berda, di warê perwerdekirina 4 neviyên xwe de rû bi rû dimîne û ji 14 salî heta pitikê Hanî ye. Tevî xwesteka wê ji bo ku ew di dibistanê de bimînin, lê um Hanî bi barên darayî yên cil û berg, veguhestin û alavên dibistanê re têdikoşe û zextê li wê dike ku li şûna ku wan bibîne ku dest ji sêwîyan berde.

Sektora perwerdeyê li bakurê rojavayê Sûriyeyê û bi taybet li Idlib û deverên Helebê di encama rêjeyên derketina zêde û bi taybet di nava kesên koçber bûne de bi awayekî dijwar bandor dibe. Raporeke dawî diyar dike ku ji sedî 69 ê zarokên 6-18 salî yên li Idlibê ne li derveyî dibistanê ne û ev hejmar li Helebê di asta ji sedî 63'an de radiweste. Ji ber ku otorîteyên herêmî her ku diçe ji sazîyên taybet ên li ser perwerdeya gelemperî hez dikin, meyla mezinbûna ji bo taybetîkirina perwerdehiyê ev zehmetî kûrtir kirin. Dema ku dibistanên taybet ji ber kêmbûna kalîteya perwerdehiya gelemperî û kêmbûna piştevanîyê populerbûnê bidest dixin, lê mûçeyên ku mehane ji 10 heta 50 dolaran e, aboriyên malbatan zêdetir dike..

Gelek nişteci sedema bilindbûna dibistanên taybet bi nebûna veberhênanê di perwerdeya giştî de, dersxaneyên zêde û mamosteyên ku kêr hatine qerebûkirin vegirê didin. Wezareta Perwerde ya Hikûmeta Rizgarî dibêje ku pevçûn û fînansekirina kêr ya navneteweyî vê guhertinê ber bi taybetîbûnê ve boriye û destnîşan kir ku perwerdeya taybet di nav sîstema giştî ya têkçûyî de bûye alternatîfeke krîtîk.

Analîza naverokê:

Di vê lêpîrsînê de 14 çavkanî, bi 13 çavkaniyên mirov ên ku rasterast ji nivîskaran re agahdar î. Tekane çavkanîya vekirî ya ku behsa wê hat kirin, raporek a yekeya koordînasyonê ya piştgirîyê bû. Lê belê ne diyar bû ku ev rapor bi rêya çavkaniyek vekirî ya gelemperî hatiye bidestxistin an jî bi rêya çavkaniyek mirovî hatiye bidestxistin, ji ber ku rêbaza bidestxistinê nehatiye diyarkirin.

Ji 6 lêpîrsînan encamên analîzê

Çavkaniyên mirovan ji bo 6 materyalên rojnamevaniyê çavkaniya destpêkê ya agahiyan bûn. Di lêkolîna duyemîn de, çavkaniyên vekirî ji çavkaniyên mirovî kêmtir bûn, 13 ji 21 çavkaniyan (ji 60 çavkaniyên mirovî di pîrspirsiyê de) Di lêpîrsîna sêyem de ji 29 çavkaniyan 20 jê çavkaniyên vekirî ne û ji nivî zêdetir in. Beşa yekem a lêkolîna çaremîn bi çavkaniyên vekirî ve girêdayî ye ji bo 47% agahdariyê, di lêkolîna yekem de çavkaniyên vekirî ji bo 31% bikar anîn, û beşa duyemîn a çaremîn çavkaniyên vekirî ji sedî 20 kêmtir bikar anîn. Lêpîrsînên pêncem û şeşemîn kêmtirîn jêderên vekirî bi kar anîn, tenê çavkaniyek tê de behs kir bê ku diyar bike ka ew ji çavkaniyeke vekirî ye yan na.

Girîng e ku çavkaniyên vekirî yê hatine bikaranîn bi arşîvên rojnameyê, malperên fermî û saziyî, malperên lêkolînê û saziyên ne hikûmî sînordar in. Medyaya civakî tenê ji bo berhevkirina agahiyan ji rûpelên Facebookê yê saziyên fermî dihat bikaranîn. Yek ji zehmetiyên ku rû bi rû bûn, nebûna bikaranîna amûr û çavkaniyên vekirî bû, wekî dîmenên satelîtê, databasên keştiyê an balafirê, an analîza databasên têkildar ji bo mijarên ku di materyalên rojnamegeriyê de hatine girtin.

Li ser kîjan çavkaniyan hate bawer kirin?

1. **Mostafa Mostafa** lêpîrsîna bi sernavê “Di bêdengiyê de êş kişand”:

Nexweşên kanserê yê li Bakurê Sûriyeyê li ber rehma deriyên sînor in.” Di lêkolînê de çavkaniyên cuda yê wekî malperên fermî yê hikûmetê, materyalên rojnamegeriyê û lêkolînên girêdayî, her wiha çavkaniyên girtî mîna çavkaniyên sereke ji qurbanî, rayedar, pîspor û pîsporan tê bikaranîn. Jêderên mirovî ji ber pêwendîya rasterast û pêbawerîya bilindtir tekez bûn. Ji şeş çavkaniyên ku hatine bikaranîn, pênc çavkaniyên bingeîn xwe dispêrin çavkaniyên mirovî, yek jî xwe dispêre çavkaniyên vekirî. Sê çavkaniyan çavkaniyên mirovî ji ber ku bi teoriya lêpîrsînê ve girêdayî ne, du çavkaniyên mirovan ji bo aşkerakirina mexdûran û girêdana hîpotezê, û yek ji çavkaniyên vekirî ji bo guncawbûna wan bi hîpotezê ve bijartin. Yek ji beşdarvanan bi hêsanî ya çavkaniyên mirovî û têkiliya rasterast wekî faktoran destnîşan kir, lê yek din jî bawerîya bilind a çavkaniyên mirovî destnîşan kir.

2. **Sîmav Hesên** bal kişand ser lêpîrsîna duyemîn û got, “Hişmendiya netemam Simav Hesên bal kişand ser lêpîrsîna duyemîn, “Hişmendiya netemam:

Miqdara dibistanên seretayî li Sûriyê bê agahî ne girêdayî aloziya avê ya ku tê de tê re derbas dibe.” Ev lêpîrsîn hem çavkaniyên mirovan, mîna pispor û rayedaran, hem jî çavkaniyên vekirî yên wekî ders, lêkolînên lêkolînê, daneyên saziyên navneteweyî, û naveroka medyayê hat weşandin. Çavkaniyên vekirî bêtir girêdayî wan bûn, ji sedî 50 çavkaniyan pêk anîn, ji ber teoriya lêpîrsînê ya li ser bingeha lêkolînên cîhanî yên girêdayî aloziya avê. Girêdayî her du çavkaniyan pêwîst bû, bi çavkaniyên vekirî yên ku ji nivê bêtir referansan re ji ber eleqeya wan bi lêpîrsîna lêpîrsînê ve girêdayî ye.

3. **Elaa Eldîn Ismaîl** lêpîrsîna yekem ku tenê xwe dispêre çavkaniyên mirovî pêk anî.

Biryar ji ber pêwendiya şexsî ya bingeheke a bi van çavkaniyan re ji bo lêpîrsînê hate kirin. Ev bawerî bi çavkaniyên mirovî bi hêsanî gihîştinê û îstixbaratên rasterast ên ku ji hêla kesên têkildar ve hatine peyda kirin.

4. **Xelef Moa** li ser lêkolîna çaremîn xebitî û wiha got: “Qirêjiya avê gefan li welatîyên koçber di kampên Idlibê de dixwe û tîrsa kolerayê li Qamişlo (Beşa 1).” Di vê lêpîrsînê de hem çavkaniyên mirovan, tevî çîrok, şahidî û daxuyaniyên fermî, hem jî çavkaniyên vekirî yên mîna Google Maps hatin bikaranîn. Pêbawerî bêtir li ser çavkaniyên mirovî bû, û girîngiya wan di pêşkêşkirina hesabên rasterast û kesane yên rewşê de nîşan dida.

Li Sûriyê gelek qanûn û rêzikên ku çalakiyên rojnamegeriyê sînordar dikin û bikaranîna çavkaniyên vekirî hene, wekî negirtina daneyên li ser malperên hikûmetê. Ji sansûra dijîtal a platformên medyaya civakî û rojnamegeran, her çar xizmetên ewlekariyê berpirs in. Çalakiyên medyaya herêmî û navneteweyî, çap û dîtbarî ji nêz ve dişopînin, herweha medyaya civakî jî dişopînin. Kesên ku di nav de sîvîl, pisporên çapemeniyê, karmendên hikûmetê û weşangerên naveroka gelêrî li ser medyaya civakî li herêmên di bin kontrola hêzên rêjîma Sûriyê de ne, gelek caran tene gazîkirin û ji ber rexnekirina rewşa jiyanê yan xebatên saziyan tene lêpîrsînkirin. Gelek ji wan rastî îşkenceyê tên û gelek caran nayên berdan. Hinek derdixin pêşberî dadgeriyê, bi zorê tên windakirin, an jî piştî gef lê tên xwarin an jî zext li wan tê kirin ku çalakiyên xwe yên li medya civakî bisekinîne. Yên din jî ji dadgehên îstîsnayî re tên gotin, mîna dadgeha dozên terorîzmê û bi gelek sûcên li gorî qanûnên weke Qanûna Sûcên Agahîwergirtinê, Qanûna Têkoşîna li dijî Terorê yan jî Qanûna Ceza ya Giştî tên sûcdarkirin.

Li gorî xala 285, 286, 287, 291 û yên din ên qanûna cezayê, heta 5 salan cezayê demkî li ser kesên ku di dema şer an jî şer de ji bo “qelskirina hesta neteweyî” yan jî belavkirina nûçeyên li Sûriyeyê ji bo xerakirina moralê millet an jî hewldana guhertina destûra bingeîn a dewletê bi rêyên neqanûnî, ferz dikin. Cezayê kiryarên bi vî rengî 6 meh cezayê girtîgehê ye. Li gorî Qanûna Ceza ya Leşkerî, madeyên 148, 149 û 150 kesan bi cezayê demkî ji bo weşandina madeyên siyasî yan jî radestkirina axaftinên siyasî ji bo armancên propagandayê ceza dikin. Her wiha madeya 8’emîn a qanûna terorê ya hejmar 19 a sala 2012’an diyar dike ku her kesek materyalên çapkirî belav bike an jî agahiyên depokirî bi armanca pêşxistina terorê yan jî kiryarên terorîstî dê bi keda demkî were cezakirin.

5. **Omaîma Mihemed** lêpirsîna şeşemîn pêk anî û wiha got: “Meyla ber bi taybetmendiya perwerdeyê ve û kêmbûna rêveberiya wê valahiya di navbera xwendekar û dibistanên heleb û Idlibê de fireh dike.” Di lêpirsînê de hem çavkaniyên vekirî yên weke lêkolîn an jî malpera Wezareta Perwerdeyê, hem jî çavkaniyên mirovan bi kar anîn. Lêbelê, li ser çavkaniyên mirovî, ku rola wan a rexneyî di têgihîştina pirsgrêkên taybetmendiyê û bandora wê ya li ser perwerdehiyê de nîşan dide, zêdetir bû.

6. **Abbas Alî û Alî Dalatî** di lêpirsîna pêncemîn de xebitîn, “Sûriye: Zarokên ‘Şerê Dirêj’ jî mezin dibin... Jidayîkbûnên ne qeydkirî derketina dibistanê û xebitandina zarokan zêde dike.” Lêpirsîn di serî de xwe dispêre çavkaniyên mirovan, raste rast vegotin an jî şehadetên zindî yên mirovên bandor li wan kiriye, dinirxîne. Çavkaniyên vekirî jî hatin bikaranîn, lê ji ber rola wan a girîng di eşkerekirina rewşa zarokên neqeydkirî û pirsgrêkên wan ên têkildar de, li ser çavkaniyên mirovan bû.

Zehmetî

1. **Mistefa Mistefa** ku li ser lêpirsîna “Azarên bédengiyê: Nexweşên penceşêrê li Bakurê Sûriyê li ser dilovaniya deriyên sînorî” dixebitî, rastî zehmetiyan hat girêdayî verastkirina agahiyan ji çavkaniyên vekirî û pêbaweriya wê. Di evê bareyê de lêkolîn li ser jêderên pêzanînan û dan û stendina bi hemû aliyên peywendîdar ên bi zanyarî yan jî bûyerekê re hat Kirin Belavkirina nûçeyên şaş û derew, bandor li pêvajoya rastkirin û belgekirinê jî kir. Zehmetî, bawerîya çavkaniyên vekirî di nav agahiyên şaş da cih Girtin. Li gorî gelek navendên ku daxuyaniyan belav dikin, 4 kes tevli bûne û ji ber belavbûna agahiyên şaş û hewcedariya piştrastkirina pêbaweriya wan, sê kesên ku di çavkaniyên vekirî de ne bawerî anîn ziman. Her wiha, du kêmasiya perwerde û jêhatîbûnê, astengên ziman (ji ber ku piraniya amûran di zimanên ne erebî de hene), tunebûna amûrên belaş, û dem û hewldanên ku ji bo danûstandinên heyî hene.

2. **Sîmav Hesen**, ku li ser lêpîrsîna “Hişmendiya netemam: Dersên dibistana seretayî li Sûriyê kêmasiya agahdariya krîza avê ya pêşerojê ye” xebitî, di gihîştina malperên guncaw de bi agahdariya pêwîst ji bo analîzkirina daneyên pêwîst. Pîrsgirêka bingeîn, nebûna daneyên weşandî yên têkildarî hîpotez an jî pîrsgirêka di bin lêpîrsînê de bû. Ji bo çareserkirina vê, anket ji bo berhevkirina agahiyên têkildar hatin bikaranîn.

3. **Alaa Eldin Îsmail**, ku di lêkolîna yekem de xebitî, zehmetiyên têkildarî rastkirina rastiya agahdariya online, bi taybetî di çarçoveya nûçeyên derewîn û agahdariya şaş de.

4. **Xelef Moa** yê ku di lêkolîna çaremîn de dixebitî, di metna peyda kirî de zehmetiyên taybet diyar nekir.

5. **Omaîma Mihemed** kuliser lêpîrsîna şeşemîn dixebitî “Meylê ber bi taybetmendiya perwerdeyê û kêmasiya rêveberiya wê ve gap di navbera xwendekar û dibistanên li Heleb û Idlibê de fireh dike” rastî zehmetiyên girêdayî kêmbûna perwerdeyên pîspor di çavkaniyên vekirî de hat. Ew bi Sîrac re beşdarî perwerdeyê bû, lê ji ber ku perwerdekar di destpêkê de bi Îngilîzî diaxivî, kêmtir sûdewar dît, ku ev yek asteng dike ku bi temamî ji perwerdeyê sûdê werbigire.

6. **Abbas Alî û Alî Dalatî** ku di lêpîrsîna pêncemîn a “Sûriye: Zarokên ‘Şerê Dirêj’ jî mezin dibin... Jidayikbûnên neqeydkirî di qutbûna dibistanê û karkeriya zarokan de” gelek zehmetiyên rû da: Rastkirina rastiya agahdariya online di nav nûçeyên derewîn û çewt de; Sînorkirinên xwegihandina hin databasan ku abonetiyên hatine dayîn dixwazin; di karanîna amûrên lêkolînên pêşkeftî û daneyên analîzê de pîsporên sînorkirî; astengiyên ziman, bi hin çavkaniyên girîng ên ku tenê bi zimanên ku ew jê fêhm nakin, hene; û dem û hewildana ku ji bo analîzkirin û hûrgelên mezin ên daneyên û agahdariyê hewce dike.

7. **Ebdilhemîd El-Hac** ku di lêkolîna şeşemîn de dixebitî, rastî zehmetiyên girêdayî verastkirina rastiya dane û agahiyên hat, nemaze ji ber belavbûna saziyan û navendên lêkolînê. Dijwarî dabînkirina pêbaweriyê agahdariyê bû.

Ya duyemîn: analîza anketê

Li ser zehmetiyên berdewam ên ku rojnamegerên li Sûriyê berdewam dikin, wekî agahdariya pêbawer, têgihîştina çavkaniyên vekirî çawa dikarin di naskirina baştirîn pratîkên ji bo raporkirina lêpîrsînê de girîng bin. Bi pêşkêşkirina amûrên bihêz ji rojnamevanan re da ku raporta wan baştir bibe, em dikarin qalîte û bandora karê wan baştir bikin. Ev lêkolîna ku xwe dispêre pirsnameyeka 29 rojnamegerên Sûriyeyî, armanca wê ew e ku di afirandina raporên lêkolînê de bikaranîna çavkaniyên vekirî lêkolîn bikin.

Tablo (1) behsa belavkirina temenê rojnamevanên Sûriyeyî dike, hejmara rojnamegeran û rêjeyên wan ên têkildar di nav komên temen ên taybet de. Beşa herî mezin jî, ji sedî 34,5 ê temamiya wê 10 rojnameger hene, keçeya 36-40 salî ye. Piştî wê, koma 31-35 salî 8 rojnameger hene ku ji sedî 27,6 temsîl dikin. Di navbera 26-30 salî de 7 rojnameger hene û ji sedî 24,1 pêk tê, di navbera 18-25 salî de koma herî biçûk ji 4 rojnamegeran pêk tê û ev jî ji sedî 13,8 e. Bi giştî, li gorî rojnamegerên ciwan nûnertiyek mezintir a rojnamegerên 31 salî û mezintir heye

Tablo 1: Belavkirina temen a rojnamevanên Sûriyeyî

Temen	as	%
18-25 sal	4	13.8
26-30 sal	7	24.1
31-35 sal	8	27.6
36-40 sal	10	34.5
Hemû	29	100.0

Tablo (2) belavkirina zayendî di navbera rojnamevanên Sûriyeyî de, ku 29 beşdar bûn, nîşan dide. Nîşan dide ku ji sedî 58,6 mêr, bi giştî 17 kes, ji sedî 41,4 jî jin in û ji 12 kesan pêk tê. Ev şikestin li gorî jinan temsîla mêrên di komê de bilindtir dike.

Tablo 2: Belavkirina zayendî ya rojnamevanên Sûriyeyî

Zayend	as	%
nêr	17	58.6
mê	12	41.4
Hemû	29	100.0

Tablo (3) pêşandana gihîştina perwerdehiyê ya 29 beşdaran diyar dike ku ji sedî 55.2 pileya bekeloryayê ye, ku 16 kesan e. Her wiha ji sedî 24,1 xwendekarên zanîngehê bi giştî 7 kes in. Kesên ku xwediyê dîplomaya masterê ne ji sedî 13,8, an jî 4 beşdar, ji sedî 6,9, wekheviya 2 kesan, tenê dîplomaya lîseyê qedandine.

Tablo (3) Rojnamevanên Sûriyeyî yên asta herî bilind a perwerdeyê

Asta herî bilind a perwerdeyê		%
Lîseyê bawernameya lîseyê	2	6.9
Xwendekarê zanîngehê	7	24.1
Bakelor	16	55.2
Hoste	4	13.8
Hemû	29	100.0

Tecrubeya rojnamegeriyê

Di warê ezmûna rojnamegeriyê de, tabloya (4) ji sedî 93.1 an jî 27 rojnamegeran rave dike ku di hilberîna lêpîrsînê de xwedî tecrûbe ne. Berevajiyê vê, tenê ji sedî 6,9, temsîla 2 rojnamegeran, nîşan dide ku ezmûneke wan ya wisa tune ye.

Tablo 4: Tecrubeya rojnamegeriyê ya rojnamevanên Sûriyeyê

Bi giştî tecrûbeyeke we di hilberîna lêpîrsînê de heye?	wek	%
Na	2	6.9
Erê	27	93.1
Hemû	29	100.0

Li ser ezmûna di raportên lêkolînê de, ji sedî 69.0 ji 29 beşdaran, an jî 20 rojnamegeran, piştrast dikin ku ew xwedî ezmûnek weha ne. Berevajî, ji sedî 31.0, bi giştî 9 rojnameger, nîşan didin ku di hilberîna raporên lêkolînê yê taybet de tecrûbeya wan nîne. Ev yek nîşan dide ku beşeke girîng a rojnamevanên bi xebatên lêkolînê re mijûl in balê dikişînin ser tevlihbûna wan a li vê qada rojnamevanîyê.

Tablo 5: Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di raportên lêkolînê de

Di hilberandina raporên taybetî yê lêpîrsînê de tecrûbeya we heye?		%
Na	9	31.0
Erê	20	69.0
Hemû	29	100.0

Di bersiva pirsî ku gelo wan di warê amûrên vekirî de perwerde dîtine, ji sedî 62.1 ji 29 beşdaran, an jî 18 rojnamegeran, piştrast dikin ku wan ev perwerde hîs kirine. Li aliyê din ji sedî 37,9 bi giştî 11 rojnamevan diyar dikin ku di vî warî de ti perwerde nedîtine. Ev pêşniyar dike ku piraniya rojnamegeran hin metodolojiyên vekirî-çavkaniya vekirî hene, ku dikare kapasîteyên xwe yê lêpîrsînê zêde bike.

Tablo 6: Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di bikaranîna amûrên vekirî - Çavkanî de

Beriya niha we di bikaranîna çavkaniyek vekirî de perwerde dîtîye?		%
Na	11	37.9
Erê	18	62.1
Hemû	29	100.0

Li ser pênaseya perwerdekirina çavkanîya vekirî di nav 18 rojnamegeran de ku perwerde dîtine, ji sedî 77.8 (14 rojnameger) têr û alîkar dît. Di vî navberê de, ji sedî 16.7 (3 rojnameger) perwerde wekî arîkar e, lê ne bes e, û tenê ji sedî 5.6 (1 rojnameger) ev ne bes û alîkar e. Ev yek nîşan dide ku piraniya kesên perwerde dîtine di mijara perwerdeya hatiye dayîn de bi erênî hisiyane.

Tablo 7: Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di bikaranîna perwerdeya çavkaniyên vekirî de

Ev perwerde çawa dikare bê wesifandin?		%
ne bes e û xêrxwaz e	1	5.6
bes û alîkar bû	14	77.8
Xêrxwaz bû lê ne bes bû	3	16.7
Hemû	18	100.0

Di çarçoveya perwerdeya çavkaniyên vekirî yên ji aliyê 18 beşdaran ve hatin wergirtin de, amûr û teknîkên cuda hatin nixumandin. Mijara ku herî zêde behsa wê tê kirin, motorên lêgerînê yên pêşketî bûn, ji sedî 83,3 (15) perwerdehiya ragihandina vê herêmê bû. Amûrên jeolokasyonê ji nêz ve şopandin, ji sedî 55,6 (10) hatin perwerdekirin. Amûr û teknîkên lêgerîna naveroka medyaya civakî ji sedî 66,7 (12) hatin girtin. Di herêmên din de databas (% 50.0), amûrên demdirêjkirinê (ji sedî 27.8), amûrên şopandina keştiyê (ji sedî 38,9 an 7 rojnameger), û amûrên şopandina balafiran (% 33.3). Ev mijarên cûrbecûr ên perwerdehiyê nêzîkbûnek berfireh nîşan dide ku ji bo xurtkirina şarezayên lêpîrsînê di nav beşdaran de.

Tablo 8: Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî di bikaranîna amûrên perwerdeyê yên vekirî - Çavkanî

Vekir - Çavkanî perwerde		%
Amûrên jeolokasyonê	10	55.6%
Amûrên demdirêjiyê	5	27.8%
Motorên lêgerînê yên pêşketî	15	83.3%
Danegêh	9	50.0%
Amûrên şopandina keştiyê	7	38.9%
amûrên şopandina balafiran	6	33.3%
Amûr û teknîkên lêgerînê yên medya civakî	12	66.7%
Cezayek ji kesên ku hatine xwestin	18	

Dema ku pisporiya xwe bi amûrên çavkaniyên vekirî re binirxînin, ji sedî 51.7 ji 29 beşdaran xwe di karanîna wan de baş dibînin, bi tevahî 15 rojnameger. Her wiha, ji sedî 41,4 (12) hest dikin ku ew di hin amûran de baş in lê ne yên din. Tenê 3.4% (1) raport ne baş e, û 3.4% din (1) îdîa dikin ku hunera xwe ya bêkêmasî.

Tablo 9: Pisporiya rojnamevanên Sûriyeyî bi amûrên çavkaniyên vekirî

Tu çi qas baş î bi çavkaniyek vekirî?	%	
Ez qet ne baş im.	1	3.4
Ez di hinekan de baş im û di hinekan de jî ne baş im	12	41.4
Ez di wê de pir baş im.	15	51.7
Bêkêmasî	1	3.4
Hemû	29	100.0

Di warê bikaranîna amûrên çavkaniyên vekirî di lêkolînan de, piraniya wan 29 rojnamegeran (%72.4) ragihandin ku ew çavkaniyên vekirî bikar tînin. Berevajî, (ji sedî 27,6) di xebatên xwe yê lêpîrsînê de amûrên çavkaniya vekirî bi kar neanîn. Ev meylên xurt ên ji Bo karanîna amûrên vekirî - çavkaniyên vekirî nîşan dide ku beşdaran nirxa wê di rojnamegeriya lêpîrsînê de nas dikin.

Tablo 10: Tecrubeya rojnamevanên Sûriyeyî çavkaniyên vekirî di lêkolînan de bi kar tînin

Di lêpîrsînan de hûn çavkaniyeke vekirî bi kar tînin?	as	%
Na	8	27.6
Erê	21	72.4
Hemû	29	100.0

Di nav 21 rojnamegeran de ku di lêkolînên xwe de çavkaniya vekirî bi kar naynin, ji sedî 61.9 (13 rojnameger) bawer dikin ku mijarên ku li ser dixebitin bi gelemperî ji bo bikaranîna çavkaniyek vekirî ne guncaw in. Wekî din, ji sedî 33,3 (7 rojnamevan) kêmasiya zanyariyên li ser amûrên çavkaniyên vekirî weke astengî destnîşan dikin. Baweriya bi çavkaniyên vekirî ji sedî 28,6 (6 rojnamegeran) eleqedar dike, ji sedî 19.0 (4 rojnameger) dibêjin ku rêxistina wan bi bikaranîna metodên çavkaniyên vekirî re eleqedar nabe. Ev bersivên gelek pirsgrêkên ku pêşî li pejirandina pratîkên vekirî-çavkaniya vekirî di xebata xwe ya lêpirsînê de digirin.

Tablo 11: Danasîna perwerdeyê ji aliyê rojnamevanên Sûriyeyî ve

Danasîna perwerdeyê ji aliyê rojnamevanên Sûriyeyî ve		%
Mijarên ku ez li ser dixebitim bi gelemperî ji bo karanîna vekirî ne guncaw in - çavkaniya	13	61.9%
nebûna zanîna çavkaniyeke vekirî	7	33.3%
Bêbaweriya ji çavkaniyeke vekirî	6	28.6%
Rêxistina ku ez lê dixebitim, bi bikaranîna çavkanîya vekirî ra eleqedar nabe.	4	19.0%
Cezayek ji kesên ku hatine xwestin	21	

Di derbarê bikaranîna amûrên çavkaniyên vekirî de di nav 29 beşdaran de, ji sedî 72.4 (21) motorên lêgerînê yê pêşketî bikar tînin, ev amûra herî gelemperî tê bikaranîn. Danegêh jî bi awayekî berfireh tînin bikaranîn, ji sedî 58,6 (17) bikaranîna xwe radigihînin. Amûrên jeolokasyonê ji sedî 48,3 (14), amûr û teknîkên lêgerîna naveroka medyaya civakî ji sedî 51,7 (15) tînin bikaranîn. Amûrên demkirinê bikaranîna kêmtir dibînin, bi tenê ji sedî 10,3 (3) bikaranîna wan. Amûrên şopandina keştiyê û amûrên şopandina balafiran ji sedî 6,9 (2) û ji sedî 13,8 (4) tînin bikaranîn. Di dawiyê de, tenê 3.4% (1) bi karanîna pirsnameyan ragihand.

Tablo 12: Rojnamevanên Sûriyeyî diyar dikin ku kîjan ji van amûran we perwerde dîtiye?

Li ser kîjan amûran we perwerde dîtiye?		%
Amûrên jeolokasyonê	14	48.3%
Amûrên demdirêjiyê	3	10.3%
Motorên lêgerînê yê pêşketî	21	72.4%
Danegêh	17	58.6%
Amûrên şopandina keştiyê	2	6.9%
amûrên şopandina balafiran	4	13.8%
Amûr û teknîkên lêgerînê yê medya civakî	15	51.7%
Pirsname	1	3.4%
Cezayek ji kesên ku hatine xwestin	29	

Zehmetiyên 29 rojnamegeran yê derbarê bikaranîna amûrên çavkaniyên vekirî de cuda ne. Pirsgerêka herî zêde tê gotin, kêmbûna perwerdehiyê di bikaranîna van amûran de ye, ku ji sedî 58,6 (17) tê ragihandin. Mesrefên bilind yê bi amûrên bipere ra têkildar in, ji bo % 51,7 (15) jî fikareke girîng e. Her wiha ji sedî 44,8 (13) ji ber potansiyela nebaş a çavkaniyên azad aciziya xwe nîşan didin. Kêmasiya zanîna teknîkî di bikaranîna van amûran de bandor dike 37,9% (11), dema ku 27,6% (8) kêmasiya teknîkî. Wekî din, ji sedî 31,0 (9) behsa kêmasiya metodolojiyê an delîlan dîkin ku piştgiriya karê xwe ya rojnamevaniyê bikin, û ji sedî 17,2 (5) ji girîngiya çavkaniya vekirî ya rojnamegeriyê ne agahdar in. Di dawiyê de, 6,9% (2) zehmetiyên din destnîşan Kirin. ^[MS22]

Tablo 13: Rojnamevanên Sûriyeyî tecrubeya çavkaniyên vekirî bi kar tînin

Serpêhatiya çavkaniya vekirî		%
Buhayê zêde yê amûrên bi pere	15	51.7%
potansiyela nebaş a çavkaniyên azad	13	44.8%
nebûna şiyarên teknîkî	8	27.6%
Kêmasiya perwerdeya bikaranîna van amûran	17	58.6%
Nebûna metodolojiyê an de delîlên ku weke rojnamevan bikar bînin	9	31.0%
Nebûna metodolojiyê OLack ji zanîna girîngiya wê di karê rojnamegeriyê de	5	17.2%
nebûna zanîna teknîkî ya bikaranîna wê	11	37.9%
Behsên din	2	6.9%
Cezayek ji kesên ku hatine xwestin	29	

Ji bilî pirsgerêkên ku berê hatine nas kirin, kategoriya “yên din”, mijarên taybet ên ku ji hêla rojnamegeran ve hatine çêkirin, radixe ber çavan. Rojnamevanek (%3.4) diyar kir ku hin amûrên wêneyên satelîtê pir biha ne, bal kişand ku dem jî faktoreke krîtîk e û di çavkaniya vekirî de kêmasiya pîsporan heye. Rojnamevanekî din (ji sedî 3,4) kêmbûna agahiyên rojane yê li ser Sûriyeyê û nedayîna serlêdanên ku abonetiye dixwazin destnîşan kir.

Tablo 14: Rojnamevanên Sûriyeyî tecrubeya çavkaniyên vekirî bi kar tînin

Behsên din		%
Hin amûrên wêneya satelîtê pir biha ne, dem jî faktoreke girîng e û em pîsporên çavkaniya vekirî jî kêm in.	1	3.4
Kêmasiya agahiyên rojane yê li ser Sûriyeyê û her wiha nekarin serlêdanên ku divê bidin bidin	1	3.4
Hemû	29	100.0

Di vê beşê de rojnamegeran fikrên xwe yê li ser perwerdeya vekirî-çavkanî û sepanên wê yê pratîk parve Kirin. Rojnamevanek (%3.4) bal kişand ser girîngiya perwerdeyê di bikaranîna amûrên çavkaniyên vekirî de. Rojnamevanek din (%3.4) pêşniyar kir ku danasîna amûrên çavkaniyên vekirî yê berfireh dikarin alîkariya rojnamegeran bikin ku lêkolînan bi bandor û lêçûnên bi bandor bikin. Her wiha rojnamegerek (%3.4) têkildarî kêmasiyên înternetê yê ku dibe bikaranîna van amûran sînordar bike fikaran zêde dike.

Piraniya wan ji sedî 79,3 (23 rojnameger) şîroveyên din nebûn. Lê belê rojnamevanek (%3.4) behsa beşdarî ya perwerdeyeke girîng li navenda Sûrî kir, lê xwesteka zêdetir ya derfetên perwerdeyê anî ziman. Şîroveyek din (% 3.4) balê dikişîne ser hişmendiya hişmendî, struktur, û stratejiyên xebatê ji bilî tenê amûrên, hewceyê hewceyê têgihîştina berfireh di rûyê çewt agahdariyê de. Di dawiyê de, rojnamegerek (%3.4) xwest ku beşdarî xebatên rojnamegeriyê yên pêşerojê bibe.

Tablo 15: Şîroveyên rojnamevanên Sûriyeyî yên li ser çavkaniyeke vekirî

Şîroveyeke we ya din heye ku tu dixwazî behs bikî? Ji kerema xwe ji kerema xwe re bi nermî behs bikin		%
Li gorî min ji bo bikaranîna çavkanîya vekirî û girîngiya wê perwerdehîdayîn baş e.	1	3.4
Danasîna cûreyên çavkaniyên vekirî û girîngiya wan derfetan dide rojnamevan ku lêpirsînên rojnamevaniyê bi buhayekî kêmîr hilberîne û hewl dide	1	3.4
Qelsbûna înternetê sedemeke bingeîn a bikaranîna wê ya bi sînor e	1	3.4
Tune ye	23	79.3
Ez li ser çavkaniyek vekirî beşdarî perwerdeyeke pir girîng a navenda Sûrî bûm lê pêdivîya min bi hîndarîyeke zêdetir heye	1	3.4
Girîng e ku mirov li ser zêhniyet, avabûn û stratejiyên xebatê bisekine û ne li ser amûrên ku agahiyên şaş belav dibin û nîşan dide ku divê amûrên çavkaniyên vekirî hîn bibin lê di rastiyê de ji	1	3.4
Ji kerema xwe her tim me tevî kargehên rojnamevaniyê bikin	1	3.4
Hemû	29	100.0

Li ser anketê nîqas

Tecrube di raporkirina lêpîrsînê de

Di lêkolîna 29 rojnamegeran de, piraniya wan di raporta lêpîrsînê de xwedî tecrube ne. Bi taybetî 27 rojnamegeran (ji sedî 93.1) tecrûbeya xwe piştrast kirin, 16 mêr (ji sedî 94,1) û 11 jin (ji sedî 91,7) nîşan didin ku ew bi raporên lêpîrsînê re mijûl bûne. Berevajî vê yekê, tenê 2 rojnameger (%6.9) ji vê tecrûbeyê kêmbûn, ji 1 mêr (%5.9) û jinek (%8.3) pêk tê.

Tecrube û perwerdeya li ser çavkaniyek vekirî

Li ser perwerdeya di nav amûrên çavkaniyên vekirî de, ji heman 29 rojnamegeran, 27 (% 93.1) raporta lêkolînê heye. Ji van, 10 beşdaran (ji sedî 90.9) ku hîn perwerde nebûn, hîn jî karê lêpîrsînê dikin, lê 17 rojnamegeran (ji sedî 94.4) bi perwerdehiyê tecrûbeya xwe piştrast kirin. Tenê 2 rojnamegeran (%6.9) diyar kir ku ew ne xwedî tecrube û ne jî di amûrên vekirî de perwerde nebûne, ji her zayendê 1 pêk tê.

Raportên vekolîneka taybet

Dema ku li ser tecrûbeya wan di hilberandina raportên taybetî yên lêkolînê de pîrsî, 20 ji 29 rojnamegeran (% 69.0) piştrast kir ku ew xwediya vê tecrûbeyê ne. Di nava vê de 12 mêr (ji sedî 70,6) û 8 jin (ji sedî 66,7) hebûn. Lê belê 9 rojnamegeran (%31.0) bi 5 mêran re (ji sedî 29,4) û 4 jin (ji sedî 33.3) tecrûbeya wan tune.

Perwerdekirin û tecrûbeyên raporên taybet

Ji wan kesên ku di raportên taybetî yên lêpîrsînê de rapor kirin, 20 rojnamegeran (% 69.0) di nav amûrên vekirî de perwerde dîtîn. Di nav wan rojnamegeran de ku di hilberandina raportan de ne xwedî tecrûbe ne, 9 rojnamegeran (ji sedî 31.0) rewşa xwe ya perwerdehiyê ragihand, ji sedî 2 (18.2) perwerde nedîtine û 7 (ji sedî 38.9) perwerde dîtine. Lê belê 9 rojnamegerên xwedî tecrube perwerde nedîtîn, lê 11 rojnameger antrenman dîtîn.

Jêhatîbûn bi amûrên çavkaniyên vekirî

Di warê jêhatîbûna bi amûrên çavkaniyên vekirî de, rojnamegeran di astên baweriyê yên cuda de anîn ziman. Ji 29 bersivkaran, 1 kes (% 3.4) hest kir ku ew bi tevahî ne baş bûn, lê 12 (41.4%) pişporên xwe di hin aliyên baş bûn, lê ne yên din. Piraniya 15 rojnamegeran (% 51.7), xwe pir baş dibînin, û tenê 1 (% 3.4) îdîa kir ku pişporên xwe yên bêkêmasî kirine. Bi taybetî, ji sedî 58.8ê mêran xwe pir baş dîtîn, lê ji sedî 41,7ê jinan jî pişporiya xwe bi vî awayî nirxandin.

Di lêkolînan de bikaranîna çavkaniya vekirî

Bikaranîna amûrên çavkaniyên vekirî di lêkolînan de ji aliyê 21 rojnamegeran ve hat piştrastkirin (ji sedî 72.4). Di nava vê de 13 mêr (ji sedî 76,5) û 8 jin (ji sedî 66,7) hebûn. Berevajî, 8 beşdaran (ji sedî 27.6) diyar Kirin ku ew van amûran bikar neanîn, bi hejmareke wekhev 4 mêr (% 23.5) û jin (% 33.3) di nav wan de.

Zehmetiyên di karanîna amûrên çavkaniyên vekirî de

Beşdaran di bikaranîna amûrên vekirî-çavkaniyê de gelek zehmetî nas kirin. Mesrefên bilind ên bi amûrên bihayê re têkildar ji hêla 15 rojnamegeran ve (ji sedî 51.7), tevî 11 mêr (% 64.7) û 4 jin (% 33.3) hatin gotin. Her wiha 13 rojnamegeran (ji sedî 44.8) fikarên xwe yê li ser potansiyela nebaş a çavkaniyên azad anîn ziman, û 17 kesên (ji sedî 58,6) kêmbûna perwerdehiyê wek astengiyek girîng destnîşan kirin. Zehmetiyên din jî kêmasiya teknîkî (27.6%) û kêmasiya zanîne di derbarê girîngiya van amûrên di karê rojnamegeriyê de (17.2%).

Encam

Tevî ku girîngiya daneyên çavkaniyên vekirî yê ku ji demek dirêj ve hatine pejirandin, ew di çend dehsalên dawîn de ji ber ku xwezayî û hejmara agahdariya gelemperî ya gelemperî bi bingeîn guhertin. Her çend girîngiya daneyên çavkaniyên vekirî yê ku ji demek dirêj ve hatine pejirandin, ew di çend dehsalên dawî de ji ber ku xwezayî û hejmara agahdariya gelemperî ya gelemperî bi bingeîn guhertin.

Li ser bingeha analîzên raportên lêpîrsînê û lêkolînen bi rojnamevanên ku dikarin ajansên îstîxbaratî nas bikin, ev lêkolîn rola rojnamevanên Sûriyeyî û rêxistinên çavkaniyên vekirî yê di hilberîna agahiyên ku piştgiriya didin raporên wan ên lêpîrsînê de radixe ber çavan. Bu çalışmanın ilk hedefi ise profesyoneller tarafından açık kaynak teknikleri nasıl kullandıkları nasibini ele alıyordu , savaşta ortak bir olaydır Me jî li ser avantajên potansiyel û zehmetiyên ku dibe ku ji hevkarîya di navbera rojnameger û rastiyan rastîn de derdikevin, lêkolîn kir. Encam nîşan dide ku şerê li Sûriyê di raporkirina lêpîrsînê de bêtir xebat bi encam bû û dema xwe ji bo piştrastkirina agahîyan ji bo beşdaran xerc kir. Bi awayekî balkêş, rojnamegerên di medyaya berê de diyar Kirin ku karkirina teknîkên çavkaniyên vekirî alîkariya feydeyên xebatên xwe li cihên xwe yê kevneşopî dikin.

Her wiha şerê li Sûriyê qada OSINT'ê berfireh kir û di encamê de aktorên ku di qada îstîxbarata servekirî de bi heman armancê dixebitin, hem weke avantaj û hem jî dezavantaj tê dîtin. Rojnamegeran ji anketa xwe diyar kirin ku pirsgerêkeke girîng parastina ewlehiyê ye û pêşniyar kirin ku di nava aktorên nû yê ku derbasî qada OSINT'ê dibin de ji bo parastina standard û kalîteya xebatê dîsîplîneke hê

domdar û hişktir ji saziyên medyayê yê li Sûriyeyê bê avakirin. Rojnamegeran her wiha diyar kirin ku eger ew li gorî pîvan û nirxên rêxistinên ku ji bo wan kar dikin bixebitin, dibe ku zehmettir bibînin ku astengên demê di raporkirina lêpîrsînê de bi cih bin, carinan jî “hûrguliyên” bigirin û tabloya mezintir winda bikin.

Di dema pevçûna Sûriyeyê de rojnamegeran ji bo ku raporên xwe yê lêpîrsînê ava bikin bi giranî xwe dispêrin jeolokasyonê, lêgerîna dîmenên berevajî û vîdeoyan û lêkolînên medyaya civakî. Dema ku wan di diyarkirina dem û cihê bûyeran de feydeya teknolojiyê qebûl kirin, lê ew li hev kirin ku amûrên bi tena serê xwe ji bo çareserkirina lêpîrsînê têkildarî şer têrê nakin.

Di heman demê de hat dîtin ku rojnameger û saziyên medyayê bi navendên medyayê yê ku li ser çavkaniyên vekirî perwerdeyê didin bêtir nêz dixebitin, ev jî dibe sedema parvekirin û lêkolîna rexneyî ya vekirî - agahiyên çavkaniyên vekirî, pêşxistin û safîkirin di dema şer de.

Lêkolîn û pêşniyara pêşerojê

Ajansên nûçeyan ên medyayê bi taybetî balê dikişînin ser herikîna kar a wan a di raporên lêpîrsînê de, tê dîtin ku çavkaniyên vekirî û girtî di dema rewşên krîzê de çawa tên komkirin û analîzkirin.

Pêdivî ye ku ji bo saziyên rojnamegeriyê yê ji bo rojnamegeriya daneyên daneyên pîspor û çavkaniyên vekirî ji bo pêşxistina kalîteya çapemeniyê û hilberîna çîrokên nûçeyên agahdarî yê di warên cuda de girîng e. Zêdekirina bernameyên perwerdehiya pîşeyî ji bo rojnamegeran ji bo ku ew çawa bi çavkaniyên daneyên daneyên vekirî re, amûrên rastkirina daneyên danûstandinan, û analîzkirina daneyên girîng e.

Rêbernameyek profesyonel li ser çawaniya bikaranîna çavkaniyên daneyên vekirî yê di nav nûçeyan de bi naskirina kontrol û standardên herî girîng ên girêdayî kalîteya çavkaniyên daneyên vekirî, gavên ji bo rastandina databasên vekirî, û qaîdeyên pîşeyî yê ku bi karanîna çavkaniyên daneyên vekirî yê di amadekirina naveroka rojnamevanî de tê tesbîtkirin. Pê bawer bin ku daneyên bêkêmasî û bi tevahî ji bo gel hene. Daneyên bingeînê divê, wateya ku ew ji çavkaniya xwe ya orijînal tê weşandin, bêtir ku ji her partî peyirandinê hewce bike gihîştin û daxistina daneyên daxistinê. bi rêya bernameyên cuda yê komputeran perwerdeya bikaranîna bername û amûrên teknolojîkê bidin rojnamevanan.

Ji hikûmetan, rojnamevan divê piştrast bikin ku hemû dane ji bo bikarhêneran hene bêtir ku hewceyî qeydkirina malperê bin, bi vî awayî her tim bi hêsanî bi raya giştî re bikar bînin. Daneyên divê bêtir arşîvkirin û her tim bigihîjin wan, hemû daneyên ku ji bo hemû bikarhêneran belaş in da ku wan teşwîq bikin da ku jê sûd werbigirin. Databasên vekirî bi berhevdana daneyên ku ji databasên din hatine wergirtin, vedigerin arşîvên malpera nûçeyan da ku rastiya dane û kesayetan piştrast bikin û rapor û daneyên ku ji hêla saziyên navneteweyî ve hatine hilberandin ji bo fêmkirina çavkanî û metodolojiya berhevkirina daneyan kontrol bikin.

Rêbazên pîşeyî yê ku di karanîna çavkaniyên daneyên vekirî de di amadekirina naveroka rojnamegeriyê de divê li ser mijara ku li ser kar tê kirin, rastkirina rastî, rastdarî û pêbaweriya daneyên daneyên vekirî ve tene pêşkêş kirin. Berî ku xwe bispêre databasên vekirî, rêbaza berhevkirina daneyan bi kar bîne. Çavkaniyên vekirî divê bi gelemperî ji hêla rojnamegeran ve bêtir bikar anîn, ku divê pîsporên ku ji çavkaniyên vekirî derxistin, analîz kirin û bi dîtbarî nûnertiya wê bikin.

Referans

- AlAshry, M. S. (2022). A critical analysis of journalists' freedom of expression and access to information while reporting on COVID-19 issues: A case of selected Arab countries. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 20(2), 193–212. <https://doi.org/10.1108/JICES-06-2021-0066>
- AlAshry, M. S. (2024a). From restrictions on freedom of expression and access to COVID-19. In *Data Journalism and the COVID-19 Disruption* (pp. 193–208). <https://doi.org/10.4324/9781003428923-17>
- AlAshry, M. S. (2024b). Arab journalists have no place: Authorities use digital surveillance to control investigative reporting. *Communication & Society*, 37(1), 61–77. <https://doi.org/10.15581/003.37.1.61-77>
- AlAshry, M. S. (2023). Arab authorities use digital surveillance to control press freedom: Journalists' perceptions. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 25(3), 250–266. <https://doi.org/10.1108/DPRG-05-2021-0071>
- Ahmad, M. I. (2024). Open source journalism, misinformation, and the war for truth in Syria. *Security Science and Technology*, 133–151. https://doi.org/10.1142/9781800614079_0007
- Al Ibrahim, A. A. I. (2018, October 30). Investigation and fact-checking: the “most difficult” tasks in Syria. *IJNet*. <https://ijnet.org/ar/story/...>
- Andrejevic, M. (2006). The discipline of watching: Detection, risk, and lateral surveillance. *Critical Studies in Media Communication*, 23(5), 391–407. <https://doi.org/10.1080/07393180601046147>
- Academy, T. I. (2023, November 17). What is open source software: Applications and examples. *theiotacademy*. <https://www.theiotacademy.co/blog/open-source-software/>
- Allen, D. S. (2008). The trouble with transparency. *Journalism Studies*, 9(3), 323–340. <https://doi.org/10.1080/14616700801997224>
- Amanda. (2021, September 29). Introducing investigative journalism to the arab world. *IMS*. <https://www.mediasupport.org/introducing-investigative-journalism-to-the-arab-world/>
- Andrew, C. (2004). Intelligence, International Relations and “under-theorisation.” *Intelligence and National Security*, 19(2), 170–184. <https://doi.org/10.1080/0268452042000302949>
- ARIJ. (2017, March 15). Arab reporters for Investigative Journalism (ARIJ). *Arij*. <https://en.arij.net/news/challenges-facing-investigative-journalism-in-the-middle-east/>
- Arno.kersten. (2009, January 11). Investigative journalism in Europe (2005) - VVOJ - vereniging van onderzoeksjournalisten. *VVOJ*. <https://www.vvoj.org/2009/01/11/investigative-journalism-in-europe-2005/>

- Ashdown, N. (2022, October 10). Public open source analysis and intelligence: Practice, terminology, and ethical considerations. Stanley Center for Peace and Security. <https://stanleycenter.org/publications/public-open-source-analysis-intelligence/>
- Bebawi, S. (2016). Issues and challenges. *Investigative Journalism in the Arab World*, 120–149. https://doi.org/10.1057/9781137461049_6
- Burgh, H. de, & Bradshaw, P. (2021). *Investigative journalism*. Routledge.
- Bavetta, S., Navarra, P., & Maimone, D. (2014). Economic freedom, political freedom and individual well-being. In *Freedom and the Pursuit of Happiness* (pp. 80–104). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139794824.006>
- Bebawi, S. (2019). Data journalism and investigative reporting in the Arab world: From emotive to evidence-based journalism. In *Palgrave Studies in Journalism and the Global South* (pp. 193–204). https://doi.org/10.1007/978-3-030-25177-2_11
- Carson, A. (2019). What is investigative journalism? *Investigative Journalism, Democracy and the Digital Age*, 53–82. <https://doi.org/10.4324/9781315514291-3>
- Coleman, G. (2004). The political agnosticism of free and open source software and the inadvertent politics of contrast. *Anthropological Quarterly*, 77(3), 507–519. <https://doi.org/10.1353/anq.2004.0035>
- Copeland, D. C. (2014). Quantitative analysis and qualitative case study research. *Economic Interdependence and War*. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691161587.003.0003>
- Deutch, J., & Habal, H. (2018). The Syrian Archive: A Methodological Case Study of open-source investigation of state crime using video evidence from social media platforms. *State Crime Journal*, 7(1). <https://doi.org/10.13169/statecrime.7.1.0046>
- Dillon, J. (2012). Journalistic licensing as a balance to open-source journalism practices. *Journal of Mass Communication and Journalism*, 02(02). <https://doi.org/10.4172/2165-7912.1000e108>
- Dokman, T., & Ivanjko, T. (2022). Open source intelligence (OSINT): Issues and trends. *International Conference The Future of Information Sciences INFUTURE*. <https://doi.org/10.17234/infuture.2019.23>
- Dubberley, S., & Çalı, B. (2023, April 19). Investigating war crimes: Open source research. – Global Investigative Journalism Network. <https://gijn.org/resource/reporters-guide-to-investigating-war-crimes-open-source-research/>
- Dillon, J. (2012). Journalistic licensing as a balance to open-source journalism practices. *Journal of Mass Communication and Journalism*, 2(2), 1–2. <https://doi.org/10.4172/2165-7912.1000e108>
- Eley, G., Rebekka, H., Eve, R., Siegfried, W., Jonathan, W., Jonathan, Z., & Andrew, Z. (2016). Surveillance in German history. *German History*, 34(2), 293–314.
- Frary, M. (2022). Syria passes draconian cybercrime laws. *Index on Censorship*. <https://www.indexoncensorship.org/2022/05/syria-passes-draconian-cybercrime-laws/>

- Flew, T., Spurgeon, C., Daniel, A., & Swift, A. (2012). The promise of Computational journalism. *Journalism Practice*, 6(2), 157–171. <https://doi.org/10.1080/17512786.2011.616655>
- Freeman, B. M. (2009). Behind the headlines: A history of investigative journalism in Canada (review). *The Canadian Historical Review*, 90(1), 193–195. <https://doi.org/10.1353/can.0.0143>
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on Nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1–37. <https://doi.org/10.1086/229213>
- Ganguly, M. (2022). The Future of Investigative Journalism in the Age of Automation, Open-Source Intelligence (OSINT) and Artificial Intelligence (AI) Ganguly, M. (dissertation).
- Global Investigative Journalism Network. (2020). <https://gijn.org/>
- Grut, S. (2023). Journalism, online open-source investigations and OSINT. *Evaluating Digital Sources in Journalism*, 96–126. <https://doi.org/10.4324/9781003449461-5>
- Harris, J., & Williams, K. (2018). Risk and reporting new forms of war and Conflict. *Reporting War and Conflict*, 128–144. <https://doi.org/10.4324/9781315750286-8>
- Hauter, J. (2021). Forensic conflict studies: Making sense of war in the social media age. *Media, War & Conflict*, 16(2), 153–172. <https://doi.org/10.1177/17506352211037325>
- Hernandez Medin  , M. J., Pinz  n Hern  ndez, C. C., D  az L  pez, D. O., Garcia Ruiz, J. C., & Pinto Rico, R. A. (2018). Open source intelligence (OSINT) in a Colombian context and sentiment analysis. *Revista V  nculos*, 15(2), 195–214. <https://doi.org/10.14483/2322939x.13504>
- Jamil, S. (2020). Artificial intelligence and journalistic practice: The crossroads of obstacles and opportunities for Pakistani journalists. *Journalism Practice*, 15(10). <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1788412>
- Jamil, S. (2021). The monitored watchdogs: Journalists’ surveillance and its repercussions for their professional and personal lives in Pakistan. *Journalism Studies*, 22(7), 878–895. <https://doi.org/10.1080/1461670x.2021.1904272>
- Karanicolas, M. (2020). Even in a pandemic, sunlight is the best disinfectant: COVID-19 and global freedom of expression. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3726892>
- Khatib, R., McKee, M., & Yusuf, S. (2024). Counting the dead in Gaza: Difficult but essential. *The Lancet*, 404(10449), 237–238. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(24\)01169-3](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(24)01169-3)
- Koettl, C., Murray, D., & Dubberley, S. (2019). Open source investigation for human rights reporting. In *Digital Witness* (pp. 12–31). <https://doi.org/10.1093/law/9780198836063.003.0002>

- Lewis, S. C., & Usher, N. (2013). Open source and journalism: Toward new frameworks for imagining news innovation. *Media, Culture & Society*, 35(5), 602–619. <https://doi.org/10.1177/0163443713485494>
- Lundström, S. (2005). The effect of democracy on different categories of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 21(4), 967–980. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2004.11.005>
- le Nobel, J., & Miller, R. (2004). Slashdot. Jane's Intelligence Review Needs Your Help With Cyberterrorism. <https://slashdot.org/story/99/10/04/0836212/janes-intelligence-review-needs-your-help-with-cyberterrorism>
- Leigh, D. (2019a). A short history of investigative journalism. *Investigative Journalism*, 5–21. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16752-3_2
- Leigh, D. (2019b). A short history of investigative journalism. *Investigative Journalism*, 5–21. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16752-3_2
- Leonard, A. (1999, October 8). Open-source journalism. *Salon*. https://www.salon.com/1999/10/08/geek_journalism/
- McPherson, E., Guenette Thornton, I., & Mahmoudi, M. (2020). Open source investigations and the technology-driven knowledge controversy in human rights fact-finding. Oxford University Press. <https://doi.org/10.17863/CAM.36709>
- Mills, A. (2019). Now you see me – now you don't: Journalists' experiences with surveillance. *Journalism Practice*, 13(6), 690–707.
- Marx, G. T. (2002). What's new about the 'new surveillance'? Classifying for change and continuity. *Surveillance & Society*, 1(1), 9–29. <https://doi.org/10.24908/ss.v1i1.3391>
- Moustafa, R. M. (2022). The role of data journalism in supporting investigative journalism (An analytical study on ARIJ website). *Humanities and Social Sciences*, 1, 66–95. <https://doi.org/10.21608/BUHUTH.2022.119407.1280>
- Mair, J., & Keeble, R. L. (2011). *Investigative journalism: Dead or alive?* Abramis Academic Publishing.
- Nadikattu, R. R. (2020). Role of information science during COVID-19. In *COVID-19 Pandemic Update 2020* (pp. 148–156). <https://doi.org/10.26524/royal.37.13>
- Pomeranz, J. L., & Schwid, A. R. (2021). Governmental actions to address COVID-19 misinformation. *Journal of Public Health Policy*, 42(2). <https://doi.org/10.1057/s41271-020-00270-x>
- Peralta García, L., & Ouariachi, T. (2021). Syrian journalists covering the war: Assessing perceptions of fear and security. *Media, War & Conflict*, 16(1), 44–62. <https://doi.org/10.1177/1750635221999377>
- Radio rozana. (2024). Radio rozana. Rozana FM. <https://www.rozana.fm/english/>
- Ristovska, S. (2022). Open-source investigation as a genre of conflict reporting. *Journalism*, 23(3), 632–648. <https://doi.org/10.1177/14648849211060627>

- Ruby, F., Goggin, G., & Keane, J. (2016). “comparative silence” still? Digital Journalism, 5(3), 353–367. <https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1254568>
- Radoini, A. (2020). Cyber-crime during the COVID-19 pandemic. Freedom from Fear, 2020(16), 6–10. <https://doi.org/10.18356/5c95a747-en>
- Ristovska, S. (2022). Open-source investigation as a genre of conflict reporting. Journalism, 23(3), 632–648. <https://doi.org/10.1177/14648849211060627>
- Schwartz, L. (2022, March 7). Amateur open-source researchers went viral unpacking the war in Ukraine. Rest of World.
- Shirazi, F. (2008). The contribution of ICT to freedom and democracy: An empirical analysis of archival data on the Middle East. The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries, 35(1), 1–24. <https://doi.org/10.1002/j.1681-4835.2008.tb00243.x>
- Shires, J. (2022). Targeted surveillance. In The Politics of Cybersecurity in the Middle East (pp. 111–154). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197619964.003.0005>
- Stoycheff, E. (2016). Under surveillance. Journalism & Mass Communication Quarterly, 93(2), 296–311. <https://doi.org/10.1177/1077699016630255>
- Saldaña, M., & Waisbord, S. (2021). Investigative journalism in Latin America today. Investigative Journalism, 230–242. <https://doi.org/10.4324/9780429060281-20>
- Schaer, C. (2022, March 24). Lessons from Syria, now helping Ukraine – DW – 03/23/2022. dw.com. <https://www.dw.com/en/open-source-investigators-syria-ukraine/a-61236760>
- Schudson, M. (2013). Why democracies need an unlovable press. Wiley.
- syrianarchive. (n.d.). About. Syrian Archive. <https://syrianarchive.org/en/about>
- Tiwari, S., Verma, R., Jaiswal, J., & Rai, B. K. (2020). Open source intelligence initiating efficient investigation and reliable web searching. Communications in Computer and Information Science, 151–163. https://doi.org/10.1007/978-981-15-6634-9_15
- Tsui, L., & Lee, F. (2019). How journalists understand the threats and opportunities of new technologies: A study of security mind-sets and its implications for press freedom. Journalism, 22(6), 1317–1339. <https://doi.org/10.1177/1464884919849418>
- Kohlbacher, F. (2006). The use of qualitative content analysis in case study research. Forum: Qualitative Social Research, 7(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.75>
- Müller, N. C., & Wiik, J. (2021). From gatekeeper to gate-opener: Open-source spaces in investigative journalism. Journalism Practice, 1–20. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1919543>

- Nesser, V. (2024, October 22). Challenges and Achievements: The Journey of the Syrian Investigative Journalism Unit “Siraj.” International Journalists Network. <https://ijnet.org/ar/story/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%86%D8%AC%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%AA-%D9%85%D8%B3%D9%8A%D8%B1%D8%A9-%D9%88%D8%AD%D8%AF%D8%A9-%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%AC-%D9%84%D9%84%D8%B5%D8%AD%D8%A7%D9%81%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%82%D8%B5%D8%A7%D8%A6-%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9>
- Ristovska, S. (2022a). Open-source investigation as a genre of conflict reporting. *Journalism*, 23(3), 632–648. <https://doi.org/10.1177/14648849211060627>
- Ristovska, S. (2022b). Open-source investigation as a genre of conflict reporting. *Journalism*, 23(3), 632–648. <https://doi.org/10.1177/14648849211060627>
- Smith, D. (2018). Dying for the truth: The concise history of Frontline War Reporting. *American Journalism*, 35(2), 262–264. <https://doi.org/10.1080/08821127.2018.1455422>
- Tawashy, I. A. (2024a, July 5). Attempted running over, arrests, beatings, and issuing a death certificate for a journalist who is still alive...The Syrian Journalists Association issues its report for the second quarter of 2024. Syrian Journalists Association. <https://syja.org/archives/31255>
- Tawashy, I. A. (2024b, September 12). Al Jazeera website in response to the Syrian Journalists Association: We did not charge the association, but rather included in the report what confirms its innocence. Syrian Journalists Association. <https://syja.org/archives/31420>
- van Dijck, J. (2013). The Culture of Connectivity. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199970773.001.0001>
- Zamith, R. (2023). Open-source repositories as trust-building journalism infrastructure: Examining the use of github by news outlets to promote transparency, innovation, and collaboration. *Digital Journalism*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2202873>

Dirêjkirinî

Bi rêya lînkê jêrîn, hûn ê rêbernameyek serbixwe bibînin ku jêderên vekirî yên herî girîng ên ku dikarin ji bo vekolînên rojnamevanî û raporên kûr werin bikar anîn vedihewîne:

<https://scm.bz/wp-content/uploads/2025/04/Open-Source-Intelligence-Initiating-Efficient-Investigations-Appendices-EN-10.pdf>

